



Demokratinių institucijų ir žmogaus teisių biuras

LIETUVOS RESPUBLIKOS

2016 m. spalio 9 d.
SEIMO RINKIMAI

ESBO ODIHR rinkimų vertinimo Misijos galutinė ataskaita



Varšuva
2017 m. sausio 31 d.

TURINYS

I.	SANTRAUKA	1
II.	ĮVADAS IR PADĖKOS	3
III.	INFORMACIJA APIE VALSTYBĘ	3
IV.	TEISINĖ BAZĖ	4
V.	RINKIMŲ SISTEMA	4
VI.	RINKIMŲ ORGANIZAVIMAS	5
VII.	RINKĖJŲ REGISTRACIJA	7
VIII.	KANDIDATŲ REGISTRACIJA	8
IX.	RINKIMŲ KAMPANIJA	11
X.	KAMPANIJOS FINANSAVIMAS	11
	A. FINANSAVIMO ŠALTINIAI IR IŠLAIDOS KAMPANIJAI.....	11
	B. VIEŠUMAS IR ATASKAITŲ TEIKIMAS.....	12
	C. KONTROLĖ IR BAUSMĖS.....	13
XI.	ŽINIASKLAIDA	13
	A. ŽINIASKLAIDOS ĮVAIROVĖ IR TEISINĖ BAZĖ.....	13
	B. RINKIMŲ KAMPANIJOS PRISTATYMAS ŽINIASKLAIDOJE.....	15
XII.	TAUTINIŲ MAŽUMŲ DALYVAVIMAS	15
XIII.	PILIETINIŲ GRUPIŲ IR TARPTAUTINIAI STEBĖTOJAI	17
XIV.	SKUNDAI	17
XV.	RINKIMŲ DIENA IR ĮVYKIAI PO RINKIMŲ	18
XVI.	REKOMENDACIJOS	19
	A. ESMINĖS REKOMENDACIJOS.....	19
	B. KITOS REKOMENDACIJOS.....	20
	PRIEDAS: GALUTINIAI REZULTATAI	22
	APIE ESBO ODIHR	23

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
SEIMO RINKIMAI
2016 m. spalio 9 d.**

ESBO ODIHR rinkimų vertinimo Misijos ataskaita¹

I. SANTRAUKA

Gavęs Lietuvos Respublikos Vyriausybės kvietimą stebėti 2016 m. spalio 9 d. Seimo rinkimus ir vadovaudamasis Poreikių vertinimo Misijos rekomendacijomis, ESBO Demokratiškos institucijų ir žmogaus teisių biuras (toliau – ESBO ODIHR) 2016 m. rugsėjo 26.– spalio 14 d. išsiuntė Rinkimų Vertinimo Misiją (toliau – Misija), veikusią 2016 m. rugsėjo 26 d.–spalio 14 d.

Rinkimai į 141-ą narį turintį Seimą vyko laikantis konkurencijos ir įvairovės sąlygų, piliečiai turėjo platų politinių alternatyvų pasirinkimą. Rinkimų kampanijos dalyviams buvo sudarytos vienodos sąlygos, o rinkimų kova vyko laikantis pamatinės laisvės užtikrinančių reikalavimų. Atsižvelgus į ankstesnių rinkimų problemas ir šių metų korupcijos skandalų foną, rinkimai surengti pasitelkus sustiprintą bendrąją teisinę bazę, daugiau dėmesio skirta rinkimų kampanijos stebėjimui ir kontrolei.

Esama teisinė bazė užtikrina tvirtą pagrindą demokratiškiems rinkimams. Keletu naujausių pakeitimų buvo įgyvendinta dalis ankstesnių ESBO ODIHR rekomendacijų, įskaitant dėl kampanijų finansavimo, Vyriausiosios rinkimų komisijos (toliau – VRK) skyrimo laiko ir skundų svarstymui taikomų terminų. Remiantis gerąja rinkimų praktika, po atvirų diskusijų Seime buvo pakeistos rinkimų apygardų ribos. Šiuo metu tebevykdoma kodifikacija, siekiant konsoliduoti rinkimus reglamentuojančius teisės aktus. ESBO ODIHR rekomendacijų, pavyzdžiui, dėl moterų dalyvavimo, pilietinių organizacijų stebėtojų ir šmeižto.

Rinkimus profesionaliai, efektyviai ir skaidriai organizavo trijų lygių rinkimų komisijos. Pašnekovai ESBO ODIHR Misijos ekspertams teigė iš esmės pasitikintys rinkimus administruojančių įstaigų darbu, nors pasitaikė abejonių dėl dalies narių nešališkumo. Kai kuriais atvejais VRK pastangos užpildyti įstatymų spragas teisinio aiškumo. Rinkėjams buvo sudaryta galimybė balsuoti įvairiais alternatyviais būdais, kuriais rinkimais suinteresuoti asmenys iš esmės pasitikėjo.

Teisę rinkti turi visi piliečiai, kurie rinkimų dieną yra ne jaunesni kaip 18 metų, išskyrus paskelbtus neveiksnius. Pagal priimtus Civilinio kodekso pakeitimus, asmenį neveiksniu gali pripažinti tik teismas, kuris kiekvieną atvejį nagrinėja atskirai. Tai atitinka tarptautinę jurisprudenciją. ESBO ODIHR Misijos ekspertų kalbinti pašnekovai išreiškė pasitikėjimą dėl rinkėjų sąrašų tikslumo ir išbaigtumo. Elektroninis rinkėjų tapatybės nustatymas tapo veiksminga apsauga nuo bandymų balsuoti kelis kartus.

Į 2012 m. ESBO ODIHR rekomendaciją neatsižvelgta, todėl remiantis Konstitucija, apkaltos proceso tvarka iš užimamų pareigų pašalintiems asmenims ir toliau taikomas draudimas kandidatuoti rinkimuose visą likusį gyvenimą. Tai prieštarauja Europos Žmogaus Teisių Teismo (EŽTT) sprendimui, įsipareigojimams ESBO ir tarptautiniams standartams. EŽTT praktikai taip pat prieštarauja draudimas kandidatuoti kitos valstybės pilietybę turintiems asmenims.

Nors kai kurie reikalavimai kandidatams riboja galimybę kandidatuoti, visiems atviro registracijos proceso dėka kandidatų pasirinkimas buvo didelis, jie atstovavo politinėms partijoms, rinkiminėms

¹ Vienintelis oficialus šios ataskaitos tekstas yra anglų kalba. Ataskaitos teksto vertimas į lietuvių kalbą – neoficialus.

koalicijoms, o taip pat buvo save išsikėlusiuju. Nors nesusidarė įspūdis, kad tai būtų apsunkinę registraciją, reikiamų surinkti kandidatūrą remiančių parašų skaičius viršijo ribą, rekomenduojamą remiantis gerąja rinkimų praktika.

Teisinė bazė numato tautinių mažumų dalyvavimą rinkimų procese lygiomis teisėmis ir leidžia steigti tautinių mažumų partijas. Tačiau tam tikri aspektai, pavyzdžiui, rinkėjų balsų riba, kurią peržengus įgyjama teisė gauti mandatą, ir reikalavimai dėl narių skaičiaus, nepadedą tautinėms mažumoms užsitikrinti atstovavimą. Didesnis rinkimų medžiagos mažumų kalbomis prieinamumas padėtų mažumoms efektyviau dalyvauti rinkimų procese.

Rinkimų kampanija truko keletą mėnesių, didžiąją laiko dalį buvo neaktyvi, o labiau matoma tapo priartėjus rinkimams. Kampanijos dalyviai galėjo laisvai organizuoti rinkimų agitaciją. Kampanijos metu daugiausiai dėmesio teko mažų atlyginimų, socialinių problemų, emigracijos ir politinės korupcijos temoms. MisijRinkėjų papirkinėjimo atvejai ankstesnių rinkimų metu sumažino keleto ESBO ODIHR Misijos pašnekovų pasitikėjimą procesu. Agitacijos metu dalyviai skyrė dėmesio ir šiai temai. Teigiamai vertinamas daugumos pagrindinių politinių partijų rinkimų programose skirtas dėmesys žmonių su negalia galimybių gerinimui.

Kampanijų finansavimas reglamentuotas išsamiai, pagrindinės rinkimų priežiūros institucijos vaidmenį atlieka VRK. Neseniai priimti teisės aktų pakeitimai įgyvendino dalį ankstesnių ESBO ODIHR ir Europos Tarybos GRECO rekomendacijų, iš kurių pažymėtinos – rekomendacijos dėl politinių partijų nario mokesčio ribinių verčių, viešojo finansavimo partijoms metinės kontrolės, bausmių už įstatymo pažeidimus griežtinimo. Kampanijų finansavimo skaidrumą užtikrina dažnas ir nuodugnus gautų lėšų viešinimas. Tačiau buvo išreikštas tam tikras susirūpinimas dėl to, kad tretieji asmenys galimai apeidinėja taisykles, o taip pat dėl proporcingų, veiksmingų ir atgrasančių bausmių nebuvimo.

Žiniasklaidos srityje vyrauja įvairovė. Saviraiškos laisvė iš esmės gerbiama, tačiau šmeižtas vis dar laikomas nusikaltimu. Rinkėjai turėjo galimybę susipažinti su didele pažiūrų įvairove. Kampanijos dalyviams buvo sudarytos lygios galimybės savo programas pristatyti valstybinio transliuotojo eterijoje. Tačiau, platus politinės reklamos apibrėžimas kartu su griežtu kampanijos nušvietimo reglamentavimu ir VRK ypač formaliai vykdyta kontrolepriežiūros, informacijos apie politinę kampaniją sklaida buvo prislopinta, kilo nesutarimų tarp VRK ir žiniasklaidos atstovų dėl įžvelgto redakcinės laisvės ribojimo.

Nei įstatymuose, nei daugumos politinių partijų statutuose nenumatytos jokios specialiosios priemonės, skirtos didinti moterų dalyvavimą rinkimuose ir atstovavimą joms. Moterys sudarė 31 proc. kandidatų, ir 21 proc. naujai išrinktų Seimo narių. Su moterimis susijusios temos keltos tik kelių partijų programose, dėmesį skiriant daugiausia šeimos politikai. Moterys gausiai dalyvavo visų lygmenų rinkimus administruojančių institucijų veikloje.

VRK pasirinko visiems priimtina pilietinių organizacijų stebėtojų akreditacijos būdą, tačiau įstatymas šio klausimo nereglamentuoja. Daugumos kampanijos dalyvių bei vienos pilietinės grupės atstovai stebėjo rinkimus visoje šalyje. Didelis stebėtojų skaičius padėjo užtikrinti rinkimų skaidrumą.

Esama skundų teikimo tvarka yra iš esmės veiksminga teisių gynimo priemonė, taikoma sprendžiant ginčus dėl rinkimų. VRK ir teismai skundus nagrinėjo atvirai. Nors įsipareigojimai ESBO reikalauja, įstatymuose nenumatyta tvarka, leidžianti apskūsti teismui Seimo galutinį sprendimą dėl rinkimų rezultatų pripažinimo.

Vadovaudamiesi ESBO ODIHR metodologija, Misijnevykdė sistemingo ir nuodugnaus rinkimų dienos procedūrų stebėjimo, tačiau apsilankė ribotame skaičiuje rinkimų apylinkių. Stebėtos apylinkių

atidarymo, balsavimo ir balsų skaičiavimo procedūros vyko tvarkingai, dažniausiai laikantis nustatytos tvarkos. Po antrojo rinkimų turo, vykusio daugumoje vienmandačių apygardų, galutiniai rezultatai buvo paskelbti 2016 m. spalio 30 d.

II. ĮVADAS IR PADĖKOS

Gavęs Lietuvos Respublikos Vyriausybės kvietimą stebėti 2016 m. spalio 9 d. Seimo rinkimus, ir vadovaudamasis 2016 m. birželio 14–16 d. įvykusios Poreikių Vertinimo Misijos, rekomendacijomis, ESBO Demokratinių institucijų ir žmogaus teisių biuras (toliau – ESBO ODIHR) 2016 m. rugsėjo 26 d.–spalio 14 d. išsiuntė Rinkimų Vertinimo Misiją (toliau – Misija), veikusią² ESBO ODIHR Misijai, kurią sudarė šeši ekspertai iš šešių ESBO valstybių dalyvių, vadovavo Kimas Kiljunenas (Kimmo Kiljunen). Misijos būstinė veikė Vilniuje, ekspertai lankėsi Kaune, Kėdainiuose, Klaipėdoje, Šalčininkuose, Trakuose ir Visagine.

Buvo vertinama, ar rinkimų procesas atitinka įsipareigojimus ESBO, kitus tarptautinius įsipareigojimus ir standartus demokratiškų rinkimų srityje nacionalinių teisės aktų reikalavimus. Vadovaudamiesi ESBO ODIHR metodologija, Misijos ekspertai nevykdė sistemingo ir išsamaus rinkimų dienos procedūrų stebėjimo, tačiau apsilankė ribotame skaičiuje rinkimų apylinkėse. ESBO ODIHR Misijos ekspertai neliko šalyje stebėti 2016 m. spalio 23 d. vykusio antrojo rinkimų turo.

ESBO ODIHR Misija nori padėkoti Užsienio reikalų ministerijai ir Vyriausiajai rinkimų komisijai (toliau – VRK) už bendradarbiavimą ir pagalbą. Už išreikštas nuomones dėkojame valstybės ir savivaldybių įstaigų, rinkimų komisijų ir politinių partijų atstovams, kandidatams, žiniasklaidos ir pilietinės visuomenės atstovams, akademikams, reziduojančios diplomatinės bendruomenės atstovams ir kitiems pašnekovams.

III. INFORMACIJA APIE VALSTYBĘ

Lietuva yra parlamentinė respublika, kurioje įstatymų leidybos teisę įgyvendina vienerių rūmų parlamentas. Dauguma vykdomosios valdžios galių priklauso Vyriausybei, dalis, įskaitant užsienio politikos ir krašto apsaugos, – Prezidentui. Valstybės vadovas – Prezidentas, renkamas tiesiogiai, penkerių metų kadencijai. 2016 m. spalio 9 d. Seimo rinkimus Prezidentė paskelbė 2016 m. balandžio 7 d.

Ankstesni Seimo rinkimai vyko 2012 m., po jų buvo suformuota koalicinė Vyriausybė, kurią sudarė Socialdemokratų partijos (40 mandatų kadenciją baigusiame Seime), Darbo partijos (28 mandatai) ir partijos „Tvarka ir Teisingumas“ (9 mandatai) atstovai. Pradžioje buvusi koalicijoje, 2014 m. rugpjūčio mėnesį Lietuvos lenkų rinkimų akcija – Krikščioniškų šeimų sąjunga (8 mandatai) pasitraukė iš Vyriausybės dėl nesutarimų dėl paskyrimų į postus ministerijose. Tėvynės sąjunga – Lietuvos krikščionys demokratai (30 mandatų) ir Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdis (12 mandatų) buvo didžiausios Seimo opozicinės partijos. Likusius 13 mandatų dalijosi rinkimuose patys save išsikėlę Seimo nariai. Moterys užėmė Prezidento ir kadenciją baigusio Seimo Pirmininko postus, tačiau sudarė tik apie 20 proc. kadenciją baigusių Seimo narių ir ministrų.

Prieš rinkimus šalies politinę sistemą ir visuomenės požiūrį į ją krėtė korupcijos skandalai, siejami su dalimi pagrindinių politinių jėgų. Pradėti tyrimai dėl Liberalų sąjūdžio vadovo ir Darbo partijos pirmininko pavaduotojo, juos apkaltinus ėmus kyšius iš įtakingo verslo koncerno. Tai galimas

² Žr. visas [ankstesnes ESBO ODIHR ataskaitas apie Lietuvą](#).

nederamo verslo interesų politikoje vaidmens požymis. Kaltinimų dėl korupcijos įvairiose su valdančiosiomis partijomis susijusiose ministerijose bei įstaigose buvo girdėti ir prieš rinkimus, ir rinkimų kampanijos metu. Darbo partijos atstovai ESBO ODIHR Misijos ekspertams išreiškė rūpestį dėl susidariusio įspūdžio, kad prieš partiją atliekami tyrimo veiksmai suintensyvėjo prieš pat rinkimus. Prezidentė užėmė griežtą viešą poziciją dėl minėtų korupcijos bylų, kvestionavo Vyriausybės efektyvumą ir sąžiningumą.

IV. TEISINĖ BAZĖ

Teisinių rinkimų pagrindą sudaro 1992 m. Konstitucija, 1992 m. Seimo rinkimų įstatymas (toliau - SRĮ) ir 2002 m. Vyriausiosios rinkimų komisijos įstatymas. Taip pat taikomi kiti įstatymai, įvairūs VRK ir teismų sprendimai.³ Teisės aktai – lengvai prieinami visuomenei. Lietuva yra pagrindinių tarptautinių ir regioninių teisės aktų demokratiškų rinkimų srityje dalyvė.⁴

Po ankstesnių Seimo rinkimų, buvo priimta nemažai teisės aktų pakeitimų, esant plačiai politinei paramai, įgyvendinusių kelias ankstesnes ESBO ODIHR rekomendacijas, pavyzdžiui, dėl rinkimų apygardų ribų nustatymo, kampanijų finansavimo, skundų svarstymo terminų ir VRK skyrimo. Likusios rekomendacijos, pvz. dėl moterų dalyvavimo, pilietinių organizacijų stebėtojų, ribojimų kandidatavimui ir šmeižto, dar neįgyvendintos.

Esama teisinė bazė iš esmės užtikrina tvirtą pagrindą demokratiniams rinkimams. Tačiau, dalis pašnekovų ESBO ODIHR Misijos ekspertams išreiškė susirūpinimą dėl nepakankamo politinių kampanijų ir jų finansavimo taisyklių aiškumo, terminų kandidatų registravimui ir skundų, susijusių su politinėmis kampanijomis ir žiniasklaida, svarstymo. Dalį įstatymų spragų bandė užpildyti VRK, tačiau jas ne visuomet buvo įmanoma visiškai užpildyti neperžengiant įstatymo ribų.

2013 m. buvo paskirta Seimo darbo grupė, kuriai pavesta kodifikuoti rinkimus reglamentuojančius teisės aktus. ESBO ODIHR Misijos ekspertai buvo informuoti, kad kodifikavimas – techninio pobūdžio, ir kad darbo grupei nėra pavesta daryti esminių teisės nuostatų pakeitimų. Darbo grupės nariai teigė, kad kodifikavimo procesą tikriausiai užbaigs kitos kadencijos Seimas.

Teisinę bazę reikėtų peržiūrėti, siekiant įgyvendinti tiek ankstesnes, tiek ir čia pateikiamas ESBO ODIHR rekomendacijas, pašalinti šiuo metu esančias spragas ir neaiškumus. Šių reformų reikėtų imtis likus pakankamai laiko iki kitų rinkimų, po atvirų konsultacijų su visais suinteresuotais asmenimis.

V. RINKIMŲ SISTEMA

Seimo rinkimai rengiami pagal paralelinę mišrią sistemą. 71 Seimo narys renkamas vienmandatėse apygardose pagal daugumos atstovavimo (mažoritarinę) sistemą, o kiti 70 narių – vienoje visą šalį

³ Įskaitant 1990 m. Politinių partijų įstatymą, 1996 m. Visuomenės informavimo įstatymą, 1996 m. Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymą, 1997 m. Viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymą, 1998 m. Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymą, 1999 m. Administracinių bylų teisenos įstatymą ir 2004 m. Politinių kampanijų finansavimo ir finansavimo kontrolės įstatymą.

⁴ Įskaitant 1965 m. Tarptautinę konvenciją dėl visų rasinės diskriminacijos formų panaikinimo (ICERD), 1966 m. Tarptautinį pilietinių ir politinių teisių paktą (ICCPR), 1979 m. JT konvenciją dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims, 2003 m. JT konvenciją prieš korupciją ir 2006 m. JT neįgaliųjų teisių konvenciją (CRPD). Lietuva yra Europos Tarybos Europos komisijos „Demokratija per teisę“ (Venecijos komisijos) ir Valstybių prieš korupciją grupės (GRECO) narė.

apimančioje (daugiamandatėje) apygardoje, pagal proporcinio atstovavimo sistemą, suteikiant galimybę paduoti pirmumo balsus. Visi Seimo nariai renkami ketverių metų kadencijai.

Vienmandatėse apygardose, jei rinkėjų aktyvumas sudaro daugiau nei 40 proc., tam kad būtų išrinktas, kandidatas privalo surinkti absoliučią balsų daugumą. Jei rinkėjų aktyvumas – mažesnis, tam kad būtų išrinktas, kandidatas, gavęs daugiausiai balsų, turi surinkti mažiausiai 20 proc. visų rinkimų teisė turinčių rinkėjų balsų. Jei pirmajame ture neišrenkamas nė vienas kandidatas rinkimuose, kuriuose dalyvauja du ar daugiau kandidatų, per dvi savaites rengiamas antrasis rinkimų turas, kuriame varžosi du daugiausia balsų gavę kandidatai. Daugiamandatėje apygardoje rinkimai laikomi įvykusiais, jei rinkėjų aktyvumas – mažiausiai 25 proc. Tam kad įgytų teisę į mandatų paskirstymą, partijos sąrašo surinktų balsų skaičius privalo peržengti 5 proc., o koalicijos – 7 proc. rinkimų barjerą.

Siekiant atsižvelgti į populiacijos pokyčius, apygardų ribas VRK privalo nustatyti prieš kiekvienus rinkimus. 2015 m. Konstitucinis teismas nutarė, kad SRĮ nuostatos dėl apygardų ribų nustatymo nepakankamai užtikrina lygią rinkimų teisę.⁵ Priėmus šį nutarimą, kaip ir numatyta ankstesnėje ESBO ODIHR rekomendacijoje, SRĮ aktualioje redakcijoje nustatyta, kad rinkėjų skaičiaus konkrečioje apygardoje nuokrypis nuo šalies vidurkio neturėtų viršyti 10 proc. 2015 m. gruodžio mėnesį VRK paskelbė naujas apygardų ribas, todėl dabar apygardos yra maždaug vienodo dydžio.⁶ ESBO ODIHR Misijos ekspertų pašnekovus iš esmės tenkino ribų nustatymo procesas, kurio metu, be kitą ko, vyko išsamios diskusijos Seime. Dėl naujų ribų susirūpinimo išreikšta nebuvo.

VI. RINKIMŲ ORGANIZAVIMAS

Rinkimus organizavo trijų lygių rinkimų komisijos – VRK, 71 apygardos rinkimų komisija (toliau – apygardos komisijos) ir 1996 apylinkių rinkimų komisijos (toliau – apylinkių komisijos). Be to, papildomos balsavimo vietos veikė ir Lietuvos diplomatinėse ir konsulinėse atstovybėse 52-jose valstybėse, taip pat jūroje esančiuose laivuose.

VRK – nuolatinė įstaiga, sudaryta iš profesinių bendruomenių ir partijų atstovų.⁷ Įgyvendinant ankstesnę ESBO ODIHR rekomendaciją, 2013 m. buvo priimtas įstatymo pakeitimas, nustatantis, kad VRK turėtų būti paskiriama kaskart pasibaigus Seimo rinkimams, o ne prieš pat juos.⁸ VRK sudaro šešiolika narių, iš kurių septynios yra moterys, dvi užima pirmininko pavaduotojo postus.

VRK dirbo efektyviai ir profesionaliai, nepraleisdama teisės aktų nustatytų terminų. Į VRK posėdžius galėjo patekti stebėtojai ir žiniasklaida, vyko tiesioginė transliacija VRK interneto svetainėje. VRK sprendimus priėmė kolegialiai, po atvirų svarstymų. VRK sprendimai buvo skelbiami interneto

⁵ Žr. 2015 m. spalio 20 d. [Konstitucinio teismo nutarimą](#), kuriame pažymima, kad „rinkimus Europos valstybėse stebintis ESBO Demokratinių institucijų ir žmogaus teisių biuras laikosi pozicijos, kad kiekvieno piliečio balsas turi turėti vienodą reikšmę, o rinkimų apygardos turi būti sudaromos taip, kad kiekvienoje iš jų išrinktų atstovų ir rinkėjų skaičiaus santykis būtų beveik vienodas.“

⁶ Vienas iš pagrindinių pokyčių – dvi papildomos apygardos Vilniuje ir po vieną apygardą mažiau Kaune ir Šiauliuose.

⁷ Dabartinės sudėties VRK buvo paskirta 2012 m. birželio mėnesį ketverių metų kadencijai. Teisingumo ministras ir Lietuvos teisininkų draugija pasiūlė po keturis narius, o septynios partijos, kurioms atstovaujama kadenciją baigusiame Seime, pasiūlė po vieną komisijos narį. VRK pirmininką siūlo Seimo Pirmininkas. Dabartinis VRK pirmininkas savo pareigas eina penktąją kadenciją.

⁸ Kitos kadencijos VRK bus sudaryta iš narių, kuriuos, kiekviena po vieną, pasiūlys į Seimą patekusios partijos ir koalicijos, o dar po du – Prezidentas, teisingumo ministras ir Lietuvos teisininkų draugija.

svetainėje. Nors ESBO ODIHR Misijos ekspertų pašnekovai teigė iš esmės pasitikintys VRK darbu, kai kuriais atvejais buvo keliami klausimai dėl jos narių nešališkumo.⁹

Siekiant užtikrinti tolygų teisės aktų įgyvendinimą rinkimų administravimo srityje, įstatymai VRK suteikia plačias galias ir pareigas. Siekdama užpildyti tam tikras teises spragas, VRK priėmė įvairių privalomojo ir rekomendacinio pobūdžio sprendimų.¹⁰ Pastangos patikslinti ir detalizuoti įstatymų nuostatas yra sveikintinos, tačiau, kai kuriais atvejais, minėti privalomojo ir rekomendacinio pobūdžio sprendimai neįnešdavo teisinio aiškumo.¹¹

Siekdama palengvinti įvairias rinkimų procedūras, įskaitant rinkėjų registravimą, jų tapatybės nustatymą, rinkėjų parašų rinkimą, balsų skaičiavimo protokolų pildymą, pirmumo balsų skaičiavimą, rinkimų rezultatų sumavimą, VRK pasitelkė naujas informacines technologijas. Prieš rinkimus informacinių technologijų sistemas išbandė bendrai VRK ir informacinių technologijų paslaugų teikėjas. Tačiau, VRK į šiuos bandymus nepakvietė kitų rinkimais suinteresuotų asmenų ir nepaskelbė jokios susijusios dokumentacijos, o tai sumenkino sistemos skaidrumą.¹²

Siekiant didesnio skaidrumo ir visuomenės pasitikėjimo rinkimuose naudojamomis informacinių technologijų sistemomis, valdžios įstaigos galėtų viešai ir išsamiai jas išbandyti prieš kiekvienus rinkimus bei paskelbti susijusią dokumentaciją.

Apygardų ir apylinkių komisijos paskiriamos laikinai, rengiant kiekvienus rinkimus. Į apygardų komisijų sudėtis įeina tiek profesinių bendruomenių, tiek politinių partijų pasiūlyti asmenys, o apylinkių komisijų nariai daugiausia atstovauja politinėms partijoms.¹³ Nors tam tikra dalis ESBO ODIHR Misijos ekspertų pašnekovų išreiškė susirūpinimą dėl to, kad anot jų, žemesnio lygio komisijų nariai savo darbe ne visuomet vadovavosi nepriklausomumo ir nešališkumo principais, keletu atvejų, tokie nusižengimai susilaukė savalaikio ir veiksmingo aukštesnio lygio komisijų įsikišimo.¹⁴ VRK duomenimis, 81 proc. apylinkių komisijų narių buvo moterys. Tačiau, tik 25 proc. apygardų komisijų narių buvo moterys.

VRK organizavo plataus masto žemesnių lygių komisijų narių mokymą, kuris dažniausiai vyko internetu ir daugiausia nagrinėjo įvairius VRK informacinių technologijų sistemos naudojimo aspektus, bet ne rinkimų dieną taikytinas procedūras. Buvo platinama įvairi spausdinta ir audiovizualinė rinkėjų

⁹ ESBO ODIHR Misijos ekspertai pastebėjo atvejų, kai dalis VRK narių balsavo pagal priklausomybę partijai. Viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymas nustato, kad asmenys, dirbantys valstybės ir savivaldybių tarnautojais, savo tarnybines pareigas privalo atlikti nešališkai.

¹⁰ Privalomojo pobūdžio sprendimus VRK priima tais klausimais, kurie yra konkrečiai reglamentuoti įstatymais, o esant poreikiui patikslinti nuostatas, susijusias su kitomis sritimis, priimami rekomendacinio pobūdžio VRK sprendimai.

¹¹ Pavyzdžiui, rekomendacinio pobūdžio VRK sprendimas Nr. Sp-44 apribojo trečiųjų asmenų galimybes pasisakyti už ar prieš kandidatus, sukūrė papildomų subjektyvių kriterijų, naudotinų pripažįstant politinės reklamos buvimą ar nebuvimą, tokių kaip „neįprastai dažni“ ar „gerokai didesnio formato“, o rekomendacinio pobūdžio VRK sprendimas Nr. Sp-49, lyginant su SRĮ, sutrumpino terminą, per kurį apygardų komisijos turi patikrinti parašus.

¹² Europos Tarybos [Ministrų komiteto rekomendacijos valstybėms narėms Nr. Rec\(2004\)11 dėl teisinių, operacinių ir techninių standartų elektroninio balsavimo srityje](#) 21 punkte rekomenduojama viešai skelbti informaciją apie informacinių technologijų veikimą.

¹³ Apygardų komisijų sudėtyje buvo po vieną narį, pasiūlytą teisingumo ministro, Lietuvos teisininkų draugijos ir savivaldybės administracijos, o taip pat kiekvienos iš partijų, kurių sąrašai laimėjo mandatų paskutiniuose Seimo rinkimuose. Apylinkių komisijų narius pasiūlė politinės partijos, kurios turėjo pagal jų sąrašą išrinktų Seimo arba atitinkamos savivaldybės tarybos narių.

¹⁴ Pavyzdžiui, Apygardos Nr. 1 komisija atleido iš pareigų vienos apylinkės komisijos narį už oficialios rinkėjų informavimo medžiagos platinimą, kurioje buvo apibrauktas vienos partijos sąrašas ir nurodyti du kandidatai, iš kurių vienas – jo žmona. Be to, keli apygardų komisijų nariai buvo atleisti iš pareigų už dalijimąsi politine reklama socialiniuose tinkluose.

švietimo ir informavimo medžiaga, įskaitant apie rinkimų dieną taikytinas procedūras ir kandidatus. Pagirtina, kad VRK sukurti audiovizualinės reklamos klipai buvo išversti į gestų kalbą. Tačiau, tautinių mažumų ir žmonių su negalia atstovai ESBO ODIHR Misijos ekspertams nurodė, kad rinkėjų švietimo ir informacijos apie partijas ir kandidatus prieinamumas šioms grupėms buvo mažesnis.¹⁵ Žmonių su negalia organizacijų atstovai teigė, kad asmenims su intelektine negalia skirtos medžiagos kokybė buvo nepatenkinama, o informacijos prieinamumas Brailio raštu – ribotas.

VRK turėtų dar labiau sustiprinti pastangas prieinamos ir visapusiškos informacijos apie rinkimus teikimo bei visų rinkėjų grupių informavimo srityse, ypatingą dėmesį skiriant asmenims su negalia ir tautinėms mažumoms.

Rinkėjams buvo sudaryta galimybė balsuoti įvairiais alternatyviais būdais, kurių pasirinkimas buvo didelis, įskaitant išankstinį balsavimą, balsavimą paštu, namuose ir užsienyje. Rinkimais suinteresuoti asmenys iš esmės pasitikėjo alternatyviomis balsavimo procedūromis. Išankstinio balsavimo procedūros, kurias ESBO ODIHR Misijos ekspertai stebėjo keliose savivaldybėse, atitiko teisės aktų reikalavimus.

VRK apygardų komisijoms rekomendavo, kad kiekvienoje apygardoje vienos apylinkės balsavimo patalpa būtų prieinama riboto judumo asmenims. Remiantis atstovais iš žmonių su negalia organizacijų, tik 51-oje iš 71-os rinkimų apygardos buvo bent viena tokia balsavimo patalpa.¹⁶ Atstovai taip pat išreiškė rūpestį dėl susidariusio įspūdžio, kad galimybė balsuoti namuose yra pirmiausia skirta rinkėjams su negalia, taip galimai siekiant sumažinti reikalingumą jų poreikiams pritaikyti patalpas, kuriose vyksta įprastinis balsavimas.¹⁷

Rinkimus organizuojančios institucijos turėtų toliau dėti pastangas ir siekti palengvinti balsavimą asmenims su negalia, išsamiai jas derindamos su neįgaliųjų organizacijomis, o visos savivaldybių institucijos turėtų įgyvendinti esamus reikalavimus dėl balsavimo patalpų prieinamumo užtikrinimo.

VII. RINKĖJŲ REGISTRACIJA

Teisę rinkti turi piliečiai, kurie rinkimų dieną yra ne jaunesni kaip 18 metų, išskyrus asmenis, teismo pripažintus neveiksniais.¹⁸ Pagal priimtus Civilinio kodekso pakeitimus, asmenį neveiksniu gali

¹⁵ JT neįgaliųjų teisių konvencijos (CRPD JT) neįgaliųjų teisių konvencijos 29 str. „a“ d. įpareigoja valstybes „užtikrinti, kad neįgalieji galėtų veiksmingai ir visapusiškai dalyvauti politiniame ir visuomenės gyvenime lygiai su kitais asmenimis <...>inter alia užtikrinant, kad balsavimo procedūros, patalpos ir medžiaga būtų atitinkamos, prieinamos ir jas būtų galima lengvai suprasti ir naudoti“. 1990 m. ESBO Kopenhagos dokumento 32 p. 5 d. numato, kad „Asmenys, priklausantys tautinėms mažumoms, turi teisę <...>skleisti, galėti gauti ir keisti informacija savo gimtąja kalba“. JT Žmogaus teisių komiteto 1996 m. bendrojo komentaro Nr. 25 dėl Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pako (ICCPR) 25 str. teigiama: „Informacija ir medžiaga apie balsavimą turi būti prieinama mažumų kalbomis“ (komentaro 12 p.).

¹⁶ Žmonių su negalia organizacijos pranešė, kad dalis rinkimų apylinkių balsavimo patalpų, kurias VRK interneto svetainėje nurodė kaip pritaikytas riboto judumo asmenims, buvo pasiekiamos tik lipant laiptais. Žr. Lietuvos neįgaliųjų forumo paskelbtus [duomenis](#).

¹⁷ 1991 m. ESBO Maskvos dokumento 41 str. 5 d. kviečia valstybes dalyves „skatinti palankių sąlygų asmenims su negalia patekti į viešuosius pastatus ir gauti viešąsias paslaugas sudarymą“.

¹⁸ Besiformuojančioje Europos Žmogaus Teisių Teismo (EŽTT) praktikoje reikalaujama, kad teisės balsuoti protinę negalia turintiems asmenims panaikinimas būtų proporcingas (žr. 2010 m. sprendimą byloje [Alajos Kiss prieš Vengriją](#)). JT Neįgaliųjų teisių komitetas yra išreiškęs rūpestį dėl per didelio rinkėjų su negalia veiksnio ribojimo. Žr. 2016-05-11 [Baigiamųjų pastabų Lietuvai](#) Nr. CRPD/C/LTU/CO/1 57 punktą.

pripažinti tik teismas, kuris kiekvieną atvejį nagrinėja atskirai, atsižvelgdamas į konkrečias aplinkybes. Tai yra teigiamas, tarptautinę jurisprudenciją atitinkantis pokytis.¹⁹

Rinkėjų registracijos būdas – pasyvusis, išskyrus gyvenančiuosius užsienyje, kurie privalo užsiregistruoti aktyviu būdu, t.y. patys.²⁰ Rinkėjų sąrašas sudaromas remiantis Gyventojų registru ir yra reguliariai atnaujinamas pagal Gyventojų registro tarnybos siunčiamus duomenis.²¹ Nors SRĮ suteikia teisę partijų atstovams susipažinti su rinkėjų sąrašais ir pateikti skundus dėl rinkėjų registracijos, faktiškai rinkėjų sąrašai nebuvo viešai prieinami.²² Rinkėjai turėjo galimybę pasitikrinti savo pačių duomenis, įrašytus į rinkėjų sąrašą apylinkių komisijose, specialia informacine telefono linija ar internetu, ir galėjo prašyti duomenis ištaisyti. Skundus dėl klaidų arba pasikartojančių įrašų sąrašuose buvo galima teikti apylinkių komisijoms, o jų sprendimus – apskusti apygardos administraciniam teismui per tris dienas. ESBO ODIHR Misija nebuvo informuota apie tai, kad būtų buvę pateikta oficialių skundų dėl rinkėjų registracijos, o Misijos pašnekovai išreiškė pasitikėjimą rinkėjų sąrašų tikslumu ir išbaigtumu.

Siekiant dar labiau padidinti skaidrumą, būtų galima svarstyti suteikti visuomenei galimybę susipažinti su rinkėjų sąrašais, užtikrinant asmens duomenų apsaugą.

2016 m. spalio 2 d. VRK patvirtino galutinį rinkėjų sąrašą, kuriame buvo 2 504 267 rinkėjai. Nors rinkėjai buvo priskirti konkrečioms rinkimų apylinkėms, jie galėjo balsuoti bet kurioje savo apygardos rinkimų apylinkėje. Be to, remiantis gyvenamąją vietą patvirtinančiais įrodymais, apylinkių komisijos galėjo įrašyti rinkėjus į papildomą rinkėjų sąrašą ne vėliau nei likus dviem valandoms iki balsavimo pabaigos.²³ Rinkimų dieną apylinkių komisijos naudojami informacinių technologijų sistema, kuri leido iš karto patikrinti, ar rinkėjas dar nebalsavo, ir pažymėti rinkėją nacionaliniame rinkėjų sąrašė. Rinkimų dieną informacinių technologijų sistema iš esmės veikė gerai ir atliko veiksmingo saugiklio prieš balsavimą, daugiau nei vieną kartą vaidmenį.

VIII. KANDIDATŲ REGISTRACIJA

Asmenys, kurie rinkimų dieną yra ne jaunesni kaip 25 metai ir šalyje yra įregistravę gyvenamąją vietą. Kandidatavimui taikomi įvairūs apribojimai. Teisėjai, privalomąją karo arba alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą atliekantys asmenys, kurie dar nebaigė tarnybos, statutinės institucijos ir įstaigos pareigūnai, asmenys, kurie, likus 65 dienoms iki rinkimų, yra nebaigę atlikti laisvės atėmimo bausmės ir asmenys, susiję priesaika ar pasižadėjimu su užsienio valstybe. Draudimas kandidatuoti kitos valstybės pilietybės turėjimo pagrindu prieštarauja Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikai.²⁴ Pretendentai į kandidatus privalo VRK informuoti apie bendradarbiavimą su „kitų valstybių

¹⁹ Pataisos įsigaliojo 2015 m. sausio mėnesį. Visi iki tol paskelbti teismų sprendimai dėl asmenų teisinio neveiknumo turi būti peržiūrėti iki 2018 m. sausio 1 d. Žr. 2006 m. CRPD JT 29 str. „a“ d. Taip pat žr. 2013 m. JT Neįgaliųjų teisių komiteto komunikato Nr. 4/2011 (Zsold Bujdosos ir penki kiti prieš Vengriją) 9 p. 4 d., kurioje teigiama, kad: „29 str. nenumato galint būti pagrįstų apribojimų ir neleidžia taikyti išimčių kurios nors asmenų su negalia grupės atžvilgiu. Todėl balso teisės atėmimas dėl įsivaizduojamos ar esamos psichosocialinės ar intelektinės negalios, įskaitant apribojimus, nustatomus atlikus individualų įvertinimą, sudaro diskriminaciją negalios pagrindu, kaip tai apibrėžta Konvencijos 2 str.“.

²⁰ Iš viso balsuoti užsienyje užsiregistravo 3249 piliečiai, dar 279 užsiregistravo balsuoti laivuose.

²¹ Gyventojų registro tarnyba prie Vidaus reikalų ministerijos duomenis gauna iš savivaldybių administracijų civilinės metrikacijos skyrių, vietinių migracijos valdybų, savivaldybių ir seniūnijų.

²² 2002 m. Venecijos komisijos Gerosios rinkimų praktikos kodekso I.1.2.iii punkte rekomenduojama: „rinkėjų sąrašai privalo būti paskelbti“.

²³ 2002 m. Venecijos komisijos Gerosios rinkimų praktikos kodekso I.1.2.iv punkte rekomenduojama: „rinkimų apylinkėms neturėtų būti leidžiama rinkimų dieną registruoti rinkėjų“.

²⁴ Žr. 2010-04-27 sprendimą byloje [Tanase prieš Moldovą](#) (pareiškimo Nr. 7/08).

specialiosiomis tarnybomis“, ir teistumą, nepriklausomai nuo teistumo išnykimo ar panaikinimo. Informacija apie teistumą įtraukiama į rinkėjų informavimo medžiagą, neišskiriant pagal padarytų nusikaltimų pobūdį ar sunkumą.

Teisės būti renkamam ribojimai dvigubą pilietybę turintiems asmenims, turintiems dvigubą pilietybę turėtų būti panaikinti. Būtų galima svarstyti galimybę peržiūrėti informacijos apie išnykusio ar panaikinto teistumo įtraukimo į rinkėjų informavimo medžiagą tikslingumą ir būdą.

Be to, Konstitucija ir SRĮ atima teisę būti renkamam iš asmenų, kurie apkaltos proceso tvarka buvo pašalinti iš užimamų pareigų. 2011 m. EŽTT nutarė, kad toks draudimas visam gyvenimui yra neproporcinga bausmė, pažeidžianti teisę į laisvus rinkimus.²⁵ Siekdamas įvykdyti EŽTT sprendimą, Seimas 2012 m. pakeitė SRĮ, sutrumpindamas minėto draudimo trukmę iki ketverių metų. Tačiau, Konstitucinis teismas šį pakeitimą paskelbė prieštaraujančiu Konstitucijai ir pabrėžė, kad draudimas visam gyvenimui gali būti panaikintas tik keičiant Konstituciją kvalifikuota Seimo narių balsų dauguma. Kadenciją baigusiam Seime du kartus bandyta pakeisti Konstituciją, tačiau, abu bandymai buvo nesėkmingi dėl nepakankamo politinio sutarimo. 2012 m. ESBO ODIHR rekomendavo panaikinti draudimą visam gyvenimui, kaip to reikalauja atitinkamas EŽTT sprendimas, įsipareigojimai ESBO ir tarptautiniai standartai.

Visą gyvenimą galiojantis draudimas naudotis kandidatūros kėlimo teise asmenims, kurie buvo pašalinti iš užimamų pareigų apkaltos proceso tvarka turėtų būti panaikintas, siekiant įgyvendinti atitinkamą EŽTT sprendimą.

Kandidatus gali kelti registruotos politinės partijos, o vienmandatėse apygardose, kandidatai taip pat gali save išsikelti patys.²⁶ Iš visų kampanijos dalyvių reikalaujama sumokėti rinkimų užstatą, kuris gražinamas tik tiems, kurie surenka daugiau kaip 3 proc. atitinkamoje apygardoje paduotų balsų. Save išsikėlusius kandidatus ir kandidatus, iškeltus partijų, nedalyvaujančių rinkimuose pagal proporcinio atstovavimo sistemą, savo parašais privalo paremti ne mažiau nei 1 tūkst. atitinkamoje apygardoje registruotų rinkėjų. Nors nesusidarė išpūdis, kad tai būtų apsunkinę registraciją, reikiamų surinkti kandidatūrą remiančių parašų skaičius svyravo nuo 2,5 iki 4,4 proc. apygardos rinkėjų, o tai viršija gerosios rinkimų praktikos numatomą ribą.²⁷

Reikalaujamas kandidatavimą remiančių rinkėjų parašų skaičius galėtų būti sumažintas iki ne daugiau kaip 1 proc. rinkėjų skaičiaus atitinkamoje apygardoje.

Atviro registravimo metu VRK užregistravo visas 16 politinių partijų, iškėlusius kandidatų sąrašus, iš kurių 4 susijungė į 2 koalicinius sąrašus. Rinkimuose dalyvavo iš viso 1415 kandidatų, iš jų – 1387 daugiamandatėje ir 673 vienmandatėje apygardose.²⁸ Tik 31 proc. kandidatų, ir 21 proc. naujai išrinktų Seimo narių buvo moterys.²⁹ Nepaisant ankstesnių ESBO ODIHR rekomendacijų, nei

²⁵ Žr. 2011-01-06 sprendimą byloje [Paksas prieš Lietuvą](#) (pareiškimo Nr. 34932/04). Taip pat žr. [2014 m. JT Žmogaus teisių komiteto komunikatą](#) Nr. 2155/2012.

²⁶ 2015 m. gruodžio mėnesį įsigaliojusios Politinių partijų įstatymo pataisos padidino politinėms partijoms taikomą minimalaus narių skaičiaus reikalavimą nuo 1000 iki 2000 narių.

²⁷ 2002 m. Venecijos komisijos Gerosios rinkimų praktikos kodekso I.1.3.ii punkte rekomenduojama: „įstatymuose neturėtų būti reikalaujama surinkti daugiau nei 1 % atitinkamos apygardos rinkėjų parašų“.

²⁸ Vienmandatėse apygardose buvo renkami 17 save išsikėlusius kandidatų, o 647 partijų kandidatai buvo renkami ir daugiamandatėje, ir vienmandatėje apygardose.

²⁹ Lietuvos lenkų rinkimų akcija – Krikščioniškų šeimų sąjunga ir politinė partija „Lietuvos sąrašas“ iškėlė daugiausiai kandidačių moterų, atitinkamai 51,7 ir 48,7 proc. nuo visų iškeltų kandidatų. Be to šios partijos daugiausiai kandidačių moterų įrašė į sąrašus tokiais numeriais, kad jos turėtų tikrą galimybę laimėti mandatą. Mažiausiai moterų kandidačių iškėlė mažiausiai Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga (22,6 proc.), Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdis (23,4 proc.) ir Tėvynės sąjunga – Lietuvos krikščionys demokratai (25,5 proc.).

įstatymai, nei daugumos politinių partijų statutai nenumatė jokių specialiųjų priemonių, skirtų padidinti moterų dalyvavimą rinkimuose ir atstovavimą joms.³⁰

Politinės partijas būtų galima skatinti plėtoti lyčių lygybę, didinti kandidačių moterų matomumą rinkimų kampanijų metu ir įtraukti lyčių problematiką į savo rinkimų programas. Būtų galima svarstyti galimybę taikyti laikinąją priemonę – partijų sąrašams taikyti reikalavimą dėl kandidatų lyties.

Didžiąją dalį pareiškinių dokumentų kampanijos dalyviai turėjo pateikti iki 2016 m. rugpjūčio 5 d.³¹ Vadovaujantis SRĮ 39 str. 5 d., VRK privalo informuoti kampanijos dalyvius apie pastebėtus jų pareiškinių dokumentų trūkumus, tačiau nėra konkrečiai nustatyta, ar klaidas galima ištaisyti, ir jei taip, iki kada. VRK atliko pirminę dokumentų patikrą ir sprendė dėl kandidatų registravimo. Po tokios pirminės kandidatų registracijos SRĮ nuostatos leidžia VRK dar 18 dienų tęsti pareiškinių dokumentų tikrinimą dėl atitikimo įvairiems teisiniams reikalavimams. Būtent tokio dokumentų patikrinimo metu buvo pašalinti devyni kandidatai, VRK panaikinus jų pirminę registraciją. Trys iš pašalintųjų kandidatų savo registracijos panaikinimą ir neturėjimą galimybės ištaisyti pastebėtas klaidas apskundė Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui. Teismas registracijos panaikinimą paliko galioti, remdamasis SRĮ 38 str. 4 d. nuostatomis, numatančiomis, kad duomenys, pateikti pasibaigus pareiškinių dokumentų pateikimo terminui, negali būti priimami. Aiškių terminų nebuvimas kandidatus palieka be galimybės dokumentų tikrinimo metu ištaisyti klaidas, galinčias nulemti registracijos panaikinimą.

Kandidatavimą remiančius rinkėjų parašus buvo galima rinkti popieriniuose parašų rinkimo lapuose arba pasitelkus VRK valdomą elektroninę sistemą. Save išsikėlę kandidatai, su kuriais susitiko ESBO ODIHR Misijos ekspertai, teigė, kad ši elektroninė sistema kartais trikdavo, ją buvo pernelyg sudėtinga naudoti. Todėl tik nedidelė dalis parašų buvo surinkta elektroniniu būdu. Apygardų komisijų manymu, SRĮ ir VRK rekomendacijose nustatytos parašų tikrinimo tvarkos aiškumas buvo užtenkamas. Nepaisant to, pakoregavus keletą teisės aktų numatytų terminų save išsikėlusiuju kandidatų registracijos procesą galima padaryti sklandesnį.³² ESBO ODIHR Misija nebuvo informuota apie tai, kad būtų buvę pateikta oficialių skundų dėl kandidatų registravimo procedūrų, atliekamų apygardos lygmeniu.

Kandidatų registraciją reglamentuojančias nuostatas būtų galima peržiūrėti, siekiant patikslinti terminus pareiškinių dokumentų pateikimui ir tikrinimui, bei suteikti kandidatams realią galimybę ištaisyti klaidas, aptiktas prieš prasidedant dokumentų tikrinimo procedūrai arba jos metu.

³⁰ Iš parlamentinių partijų, tik Lietuvos socialdemokratų partijos statutas nustato reikalavimus dėl keliamų kandidatų lyties. Tačiau, šiai partijai nepavyko įgyvendinti savo reikalavimų: daugiau nei 60 proc. iškeltų kandidatų buvo tos pačios lyties (66 proc. kandidatų buvo vyrai). Ji taip pat neužtikrino, kad penkiose iš eilės einančiose sąrašo vietose nebūtų įrašyti daugiau nei trys tos pačios lyties kandidatai. Žr. JT konvenciją dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo (CEDAW) 4 str. ir JT Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto 2014-07-24 [Baigiamųjų pastabų Lietuvai](#) Nr. CEDAW//C/LTU/CO/5 28–29 punktus.

³¹ Pagal SRĮ nuostatas rinkėjų parašai turėjo būti pateikti apygardų komisijoms ne vėliau kaip likus 40 dienų iki rinkimų, o apygardų komisijos parašus turėjo patikrinti per 10 dienų.

³² Apygardų komisijų paskyrimo terminas (2016-07-16) sutapo su save išsikėlę kandidatų pareiškinių dokumentų pateikimo apygardų komisijoms pradžia, o tai sukėlė praktinių šios tvarkos įgyvendinimo sunkumų. Dėl termino, kuris buvo skirtas VRK priimti sprendimus dėl kandidatų registracijos (iki 2016-09-08), apygardų komisijos negalėjo pasinaudoti visomis 10 dienų, kurias įstatymas numato parašų tikrinimui, tikrinant parašus, joms pateiktus 2016-08-30, t.y. paskutinę parašų, remiančių kandidatų pateikimo termino dieną. Rekomendacinio pobūdžio VRK sprendime Nr. Sp-85 nustatytas terminas, skirtas apygardų komisijoms baigti redaguoti apygardos kandidatų programų knygeles (iki 2016-08-26), baigėsi likus kelioms dienoms iki rinkėjų parašų pateikimo ir kandidatų įregistravimo (iki 2016-09-08) terminų pabaigos.

IX. RINKIMŲ KAMPANIJA

Oficiali rinkimų kampanija prasidėjo 2016 m. balandžio 9 d. paskelbus rinkimus, tačiau didžiąją laiko dalį ji buvo neaktyvi, o labiau matoma tapo priartėjus rinkimams. Remiantis nuomone, kurią išsakė daugelis rinkimais suinteresuotų asmenų, iš dalies tokia padėtis susidarė dėl griežtesnio įvairių sričių reglamentavimo, kuris negaliojo per ankstesnius rinkimus. Tačiau, kampanijos dalyviai nesiskundė dėl galimybės laisvai agituoti, taip pat pabrėžė, kad pamatinės teisės buvo gerbiamos. Viena pagrindinių agitacijos priemonių – mokama politinė reklama žiniasklaidoje. Taip pat naudotasi reklaminiais stendais, plakatais, skrajutėmis, pastebėtas didelis aktyvumas socialiniuose tinkluose.

Nors rinkėjai turėjo didelį kandidatų pasirinkimą, daugelis pripažino, kad politinės partijos ne visuomet užima aiškiai skirtingas ideologines pozicijas, o tradicinės takoskyros tarp kairės ir dešinės aiškumas yra sumenkęs. Kampanijos metu dažniausiai buvo keliamos mažų atlyginimų, socialinių problemų, darbo jėgos emigracijos ir politinės korupcijos temos. Buvo aptariami su šalies energetikos politika susiję klausimai. Su moterimis susijusias temas kėlė tik keletas partijų, dažniausiai šeimos politikos kontekste. Pagirtina, kad beveik visų pagrindinių politinių partijų rinkimų programose dėmesio skirta žmonių su negalia galimybių gerinimo tematikai.³³

Remiantis daugumos rinkimais suinteresuotų asmenų nuomone, ankstesnių rinkimų metu išaiškinti rinkėjų papirkimo atvejai sumažino visuomenės pasitikėjimą. Nuogąstavimų dėl rinkėjų papirkimo pasitaikė ir šios kampanijos metu, tačiau ESBO ODIHR Misijos ekspertų pašnekovai teigė, kad šios neleistinos praktikos mastas gerokai sumenkė praeityje. 2015 m. SRĮ pakeistas, uždraudžiant suteikti rinkėjams bet kokios vertės finansinius paskatinimus. Remiantis daugumos rinkimais suinteresuotų asmenų, su kuriais bendravo ESBO ODIHR Misijos ekspertai, nuomone tai – teigiamas pokytis, sustiprinęs rinkimų sistemos pagrindus ir skatinantis sutelkti dėmesį į rinkimų agitacijos temas. Tačiau buvo manančiųjų, kad rinkėjų papirkimo sąvoka yra per griežta.

Pažymėtina, kad teisės aktuose reikalaujama įrodyti, kad papirktas rinkėjas pakeitė savo valią, be to nėra veiksmingų bausmių už papirkimą iki rinkimų dienos, o tai sukelia didelių sunkumų veiksmingam draudimo įgyvendinimui.³⁴ Iki pirmojo balsavimo turo VRK svarstė maždaug 50 galimų rinkėjų papirkimo ir paslėptos politinės reklamos kampanijos metu atvejų, tačiau nustatė tik kelis pažeidimus.

X. KAMPANIJOS FINANSAVIMAS

A. FINANSAVIMO ŠALTINIAI IR IŠLAIDOS KAMPANIJAI

Kampanijų finansavimą reglamentuoja Politinių kampanijų finansavimo ir finansavimo kontrolės įstatymas. Šis įstatymas pakeistas 2012 m. ir 2013 m., įgyvendintos kelios ESBO ODIHR ir Europos Tarybos Valstybių prieš korupciją grupės (GRECO) rekomendacijos, pavyzdžiui, dėl politinių partijų nario mokesčio ribinių verčių nustatymo, viešojo finansavimo partijoms metinių kontrolės veiksmų atlikimo ir bausmių už finansinius pažeidimus griežtinimo.³⁵

³³ Žr. [politinių partijų programų analizės](#), kurią atliko Lietuvos neįgaliųjų forumas, ataskaitą.

³⁴ 2016 m. liepos 20 d. Vyriausybė pateikė Baudžiamojo kodekso pakeitimo projektą, numatantį atsakomybę už bandymą paveikti rinkėjus dovanomis ar kitaip skatinti. Šie pakeitimai iki rinkimų nesulaukė Seimo narių paramos.

³⁵ Žr. GRECO ataskaitas apie partijų finansavimo Lietuvoje skaidrumą, įskaitant [vertinimo ataskaitą](#), [laikymosi ataskaitą](#) ir [antrąją laikymosi ataskaitą](#).

Rinkimų kampanijos gali būti finansuojamos iš politinių partijų lėšų, banko paskolų, piliečių aukų, kandidatų asmeninių lėšų ir palūkanų už banke esančias lėšas.³⁶ Kiekvieno kampanijos dalyvio paskirtas kampanijos išdininkas yra atsakingas už tikslinės banko sąskaitos atidarymą, lėšų rinkimą, su kampanija susijusių mokėjimų atlikimą.

Kampanijos išlaidų limitas priklauso nuo rinkėjų skaičiaus apygardoje. VRK nustatė 740 000 Eur išlaidų ribą rinkimams, organizuojamiems visoje šalyje, ir nuo 19 000 iki 22 000 Eur – vienmandatėse apygardose.³⁷ Taigi, politinė partija, iškėlus kandidatus daugiamandatėje ir visose vienmandatėse apygardose galėtų išleisti iki maždaug 2,2 mln. Eur. Vadovaujantis įstatymu, reklaminiams klipams televizijoje galima išleisti iki 50 proc. išlaidų limitu sumos. Išlaidų riba taikoma visam oficialiam šešis mėnesius trunkančiam kampanijos laikotarpiui, tačiau VRK gali nuspręsti į šią sumą įtraukti išlaidas, patirtas iki kampanijos pradžios, jei pripažįstama, kad jos skirtos rinkimams.³⁸

Įstatymas tiesiogiai nedraudžia tretiesiems asmenims (įskaitant asociacijas, fondus ir fizinius asmenis) agituoti už ar prieš kandidatą, jei jie nėra oficialiai susiję su rinkimų kampanijos dalyviais. Be to, 2016 m. gegužės mėnesį priimtose VRK rekomendacijose nurodoma, kad informacija, trečiųjų asmenų platinama kampanijos tikslais, nelaikoma politinė reklama jei ji nėra dažna ir nereikalauja reikšmingo finansinio indėlio. Kai kurie ESBO ODIHR Misijos ekspertų pašnekovai išreiškė susirūpinimą, kad taip yra galimai apeinamas teisės aktuose numatytas draudimas tretiesiems asmenims tiesiogiai finansuoti rinkimų kampanijas. Kadangi tokiems tretiesiems asmenims neprivaloma deklaruoti gaunamų lėšų šaltinius ir patiriamas išlaidas, dalis ESBO ODIHR Misijos ekspertų pašnekovų manė, kad toks trečiųjų asmenų dalyvavimas galimai pakerta kampanijų finansavimo sistemos skaidrumą.³⁹

Būtų galima svarstyti galimybę kampanijų finansavimo kontekste tiksliau apibrėžti terminą „trečiosios šalys“ ir pritaikyti šioms grupėms reikalavimus, pvz. dėl aukų, išlaidų ribų bei atskaitų teikimo.

B. VIEŠUMAS IR ATASKAITŲ TEIKIMAS

Skaidrumas – vienas iš pamatinių kampanijų finansavimo principų, kurį užtikrina dažnas ir nuodugnus informacijos viešinimas. Kampanijų išdininkai privalo pateikti VRK finansinę ataskaitą apie surinktas lėšas ir patirtas išlaidas bei jas pagrindžiančius dokumentus ne vėliau nei per 25 d. nuo galutinių rinkimų rezultatų paskelbimo. Jei kampanijai surinkta lėšų suma yra didesnė kaip 53 000 Eur, kampanijos dalyvis pirmiausia privalo savo sąskaita atlikti finansinės ataskaitos auditą, ir per 85 d. nuo rinkimų galutinių rezultatų paskelbimo pateikti ataskaitą VRK.⁴⁰

Gavus auką, kampanijų išdininkai privalo VRK valdomoje duomenų bazėje patikrinti, ar lėšas skyrusieji asmenys turėjo teisę aukoti. Informacija apie visas gautas aukas paskelbiama viešai per 10 darbo dienų. Visi kampanijos dalyviai laikėsi šio reikalavimo, informacija apie gautas aukas buvo reguliariai viešai skelbiama VRK interneto svetainėje. Savo interneto svetainėje VRK turi viešai paskelbti visas finansines ir audito ataskaitas per 100 d. nuo galutinių rinkimų rezultatų paskelbimo.

³⁶ Nustatyta maksimali 7570 Eur aukos vertė, bendra asmens aukų metinė vertė negali viršyti 10 proc. jo nurodytos ankstesnių metų pajamų sumos. Kandidatas negali išleisti daugiau nei 15 140 Eur savo asmeninių lėšų.

³⁷ Išlaidų riba vienmandatėje apygardoje nustatoma apygardos rinkėjų skaičių padauginus iš 0,58 euro.

³⁸ Vadovaujantis Politinių kampanijų finansavimo ir finansavimo kontrolės įstatymo 23 str. 1 d. 6 p., jei kampanijos dalyvio nedeclaruotos išlaidos sudaro daugiau nei 10 proc. išlaidų ribos dydžio, tai laikoma šurkščiu įstatymo pažeidimu.

³⁹ 2003 m. Jungtinių Tautų Konvencijos prieš korupciją 7 str. 3 d. nustatyta, kad valstybės turėtų svarstyti „galimybę priimti tinkamas teises ir administracines priemones <...>, kad padidintų kandidatų į renkamas viešąsias pareigas ir prirėikus politinių partijų finansavimo skaidrumą.“

⁴⁰ Jei kampanijos dalyvio gautos lėšos neviršija 53 000 Eur, už finansinės ataskaitos auditą sumoka VRK.

C. KONTROLĖ IR BAUSMĖS

VRK yra pagrindinė kampanijų finansavimą prižiūrinčioji institucija, o Valstybinė mokesčių inspekcija (toliau – VMI) tikrina asmenis dėl teisės aukoti lėšas. Nė vienas ESBO ODIHR Misijos pašnekovas nepareiškė abejonių dėl šių institucijų gebėjimų ar darbo veiksmingumo.

VRK gali skirti pinigines baudas už grubius įstatymo pažeidimus, o dėl baudžiamųjų nusižengimų, gali kreiptis į teisėsaugos institucijas. Tačiau daugelis ESBO ODIHR Misijos ekspertų pašnekovų teigė, kad įstatymuose numatomos bausmės yra ne visuomet proporcingos, veiksmingos ir atgrasančios, o dėl to susidaro įspūdis, kad tam tikri aspektai yra pernelyg detalčiai reglamentuoti, o kiti – nepakankamai.⁴¹ Įstatyme nenumatyta pakopinė bausmių už kampanijų finansavimo taisyklių pažeidimus sistema, dėl to VRK gali skirti arba labai griežtas pinigines baudas (politinėms partijoms, bet ne kandidatams vienmandatėse apygardose), pavyzdžiui viešojo finansavimo nesuteikimas dvejus metus, arba mažomis atrodančias administracines baudas (tiek partijoms, tiek kandidatams vienmandatėse apygardose).

Būtų galima svarstyti įstatymo pakeitimo galimybę, siekiant sukurti proporcingas, veiksmingas ir atgrasančias bausmes už kampanijų finansavimo nuostatų pažeidimus visiems rinkimų kampanijos dalyviams.

XI. ŽINIASKLAIDA

A. ŽINIASKLAIDOS ĮVAIROVĖ IR TEISINĖ BAZĖ

Žiniasklaidos srityje vyrauja įvairovė, veikia 48 radijo ir 54 televizijos transliuotojai, leidžiami daugiau nei 100 nacionalinių ir regioninių periodinių leidinių, veikia keli įtakingi internetiniai naujienų portalai. Daugiau nei 77 proc. gyventojų nuolatos naudojami internetu, todėl auga jo reikšmė politinėms kampanijoms.⁴² Valstybinis transliuotojas yra Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija (toliau – LRT).⁴³ Nuo 2015 m. LRT draudžiama transliuoti komercines reklamas. Nustatyta, kad LRT metinis biudžetas lygus tam tikrai valstybės surinktų mokesčių procentinei daliai, o tai prisideda prie valstybinio transliuotojo nepriklausomumo. Spauda, įskaitant nemažą skaičių regioninių laikraščių, turi nemažai skaitytojų.

Keletas ESBO ODIHR Misijos ekspertų pašnekovų išreiškė susirūpinimą, kad didžiųjų komercinis spaudimas bei žiniasklaidos saitai su politinių interesų ir verslo grupėmis neigiamai paveikė nuomonių įvairovę ir žurnalistikos kokybę.

Saviraiškos laisvė įtvirtinta Konstitucijoje ir iš esmės yra gerbiama. 2015 m. įžaidimas buvo išbrauktas iš nusikalstamų veikų sąrašo. Tačiau, priešingai tarptautiniams standartams ir ankstesnėmis ESBO ODIHR ir ESBO atstovo žiniasklaidos laisvei (toliau – RFoM) rekomendacijoms, šmeižtas tebe laikomas nusikaltimu.⁴⁴

⁴¹ Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijų Nr. Rec(2003)4 dėl bendrųjų taisyklių prieš korupciją finansuojant politines partijas ir rinkimų kampanijas 16 str. nustato, kad „Valstybės turi siekti, kad taisyklių, reglamentuojančių politinių partijų ir rinkimų kampanijų finansavimą pažeidimai būtų baudžiami veiksmingomis, proporcingomis ir atgrasančiomis bausmėmis.“

⁴² Žr. „Internet Live Stats“ 2016 m. duomenis.

⁴³ LRT turi tris televizijos kanalus, tris radijo stotis ir internetinį naujienų portalą.

⁴⁴ JT Žmogaus teisių komiteto 2011 m. paskelbto bendrojo komentaro Nr. 34 dėl ICCPR 19 str. teigiama: „turėtų svarstyti šmeižto dekriminalizavimą“ (komentaro 47 punktą). Taip pat žr. [ESBO RFoM 2015 m. birželio mėnesį paskelbtą pareiškimą dėl Lietuvoje vykdomos su šmeižtu susijusių įstatymų reformos](#).

Siekiant visiškai užtikrinti saviraiškos laisvę, teisės aktų nuostatos, numatančios baudžiamąją atsakomybę už šmeižtą turėtų būti panaikintos.

Žiniasklaidos darbą rinkimų kampanijos metu ypač nuodugnai reglamentuoja įstatymai ir savireguliacijos mechanizmai. Be to, VRK yra įgaliota atlikti pagrindinės prižiūrinčiosios institucijos vaidmenį, todėl kampanijos nušvietimą reglamentuoja jos sprendimai. Susidaro įspūdis, kad sudėtinga tarpinstitucinių santykių struktūra įneša neaiškumo į žiniasklaidos stebėsenos sritį, o tai paveikia procedūrų aiškumą ir sprendimų savalaikiškumą.⁴⁵

Politinės reklama apibrėžta neaiškiai, jai priskiriama visa informacija, kuria siekiama paveikti rinkėjus, nepriklausomai nuo to, ar ji yra mokama. Tuo pačiu metu, įstatymas nustato, kad visa politinė reklama turi būti pažymėta, nurodant jos finansavimo šaltinius.⁴⁶ Visi nepažymėtos politinės reklamos atvejai laikomi „paslėpta reklama“, kuri yra draudžiama. VRK privalo tirti „paslėptos reklamos“ žiniasklaidoje atvejus ir spręsti, kur brėžtina jautri riba tarp tikro politinių nuomonių nušvietimo ir užslėptos politinės reklamos. Pasak daugelio ESBO ODIHR Misijos pašnekovų nuomone, politinės reklamos apibrėžimo neaiškumas palieka erdvės priimti subjektyvius sprendimus ir sudaro galimybę riboti saviraiškos laisvę.⁴⁷

Siekiant apsaugoti saviraiškos laisvę ir užtikrinti žurnalistikos kokybę, taisyklės, reglamentuojančios žiniasklaidos veiklą kampanijų metu turėtų būti peržiūrėtos, aiškiai atskiriant mokamą politinę reklamą nuo kitų kampanijos nušvietimo formų.

LRT nemokamo eterio laiko, įskaitant debatus, skyrė vienodai visiems kandidatų sąrašams. Televizijos ir radijo debatų formatą nustatė VRK, kuri juos taip pat ir finansuoja. Privачios žiniasklaidos priemonės privalėjo kampanijos dalyviams sudaryti lygias sąlygas užsakyti mokamą reklamą ir jos įkainius paskelbti iki kampanijų pradžios.

Rinkimų agitacijos draudimo laikotarpis prasidėjo likus 30 valandų iki rinkimų pradžios ir tęsėsi iki balsavimo pabaigos. Žiniasklaida šio draudimo laikėsi. VRK socialinių tinklų naudotojus kvietė laikytis draudimo ir įspėjo apie galimybę besidalijantiems ar mėgiamais žymintiems politinio ir agitacinio pobūdžio įrašus susilaukti administracinių baudų.⁴⁸

⁴⁵ Gavusi skundą, VRK darbo grupė padarė išvadą, kad Darbo partijos televizijos reklaminius klipus „Ką žmonės galvoja apie pabėgėlius“ kurstė neapykanta, todėl rekomendavo nutraukti jo transliavimą. Dėl papildomos nuomonės VRK kreipėsi į Lietuvos radijo ir televizijos komisiją, kuri ne politinių kampanijų metu atlieka pagrindinės audiovizualinę žiniasklaidą prižiūrinčiosios institucijos funkciją. Komisija išreiškė tokį patį požiūrį. Tačiau, duomenys apie atvejį buvo perduoti įvertinti kitam žiniasklaidos reguliuotojui – Žurnalistų etikos inspektoriatui. Tačiau dėl aiškių terminų nebuvimo skundas kampanijos metu liko neišnagrinėtas.

⁴⁶ Politinė reklama negali būti spausdinama laikraščiuose pirmuosiuose puslapiuose. Per televiziją ir radiją transliuojama politinė reklama negali būti trumpesnė kaip 30 sek.

⁴⁷ JT Žmogaus teisių komiteto 2011 m. paskelbto bendrojo komentaro Nr. 34 dėl ICCPR 19 str. teigiama, kad „naudojimas teise į saviraiškos laisvę neatsiejamas nuo specifinių pareigų ir atsakomybės. Dėl šių priežasčių yra leidžiami dviejų kategorijų šios teisės apribojimai <...> Tačiau tokiais atvejais, kai viena iš susitariančiųjų valstybių nustato apribojimus naudojimuisi saviraiškos laisve, tokie apribojimai negali sukelti pavojaus pačiai laisvei kaip tokiai <...> Apribojimai turi būti nustatyti įstatymu <...> [Šiame] kontekste <...> teisės norma, laikytina „įstatymu“ turi būti suformuluota pakankamai tiksliai, kad asmenys turėtų galimybę atitinkamai prie jos priderinti savo elgesį, o taip pat ji turi būti prieinama visuomenei“ (komentaro 21 – 25 punktai).

⁴⁸ Kai kurie VRK nariai išreiškė susirūpinimą dėl to, kad VRK pirmininkas nepasitarė su kitais komisijos nariais prieš pareikšdamas, kad rinkimų agitacijos draudimo pažeidimai socialiniuose tinkluose gali užtraukti baudą.

B. RINKIMŲ KAMPANIJOS PRISTATYMAS ŽINIASKLAIDOJE

Platus politinės reklamos apibrėžimas kartu su griežtu teisiniu kampanijos nušvietimo reglamentavimu ir VRK ypač formaliai vykdyta kontrole slopino kampanijos nušvietimą ir kėlė nesutarimų tarp žiniasklaidos ir VRK atstovų dėl įžvelgto redakcinės laisvės ribojimo. Dalis ESBO ODIHR Misijos ekspertų pašnekovų išreiškė nuomonę, kad šie įvykiai gali privesti prie savicenzūros nušviečiant kampanijas.

Gavusi skundų, kad juose esama paslėptos politinės reklamos, VRK tyrė du straipsnius apie Valstiečių ir žaliųjų sąjungą, paskelbtus dviejuose populiariuose naujienų portaluose – Delfi.lt ir Lrytas.lt. 2016 m. liepos 21 d. viešame VRK posėdyje VRK nariai klausinėjo žurnalistų apie motyvus ir redakcinę praktiką, o tai sulaukė žiniasklaidos bendruomenės kritikos. Kitu atveju, Ministras Pirmininkas atsisakė dalyvauti sutartame interviu, kuris turėjo būti transliuojamas tiesiogiai per LRT televiziją. Ministras Pirmininkas rėmėsi VRK pateikta nuomone, kad jo dalyvavimas laidoje pažeistų įstatymo reikalavimą kandidatams, kurie yra valstybės pareigūnai, skelbti pranešimus tik spaudos konferencijose.

Siekdama sušvelninti situaciją, VRK susitarė su žiniasklaidos savireguliacijos institucija Visuomenės informavimo etikos komisija dėl konsultavimosi prieš priimant sprendimus, susijusius su skundais dėl žurnalistų veiklos. Tačiau šios etikos komisijos nuomonė nėra teisiškai įpareigojanti.

Turėtų būti nustatyti aiškūs VRK ir kitų žiniasklaidos priežiūros ir savireguliacijos institucijų vaidmenys rinkimų kampanijų metu.

Apskritai, žiniasklaida rinkėjams pateikė platų požiūrį ir informacijos spektrą. Kandidatų sąrašų atstovams LRT organizavo 12 televizijos ir 7 radijo debatus. ESBO ODIHR Misijos ekspertų pašnekovų manymu, debatai vyko nelanksčiai, todėl sudomino nedaug žiūrovų.⁴⁹ Mažesnių partijų atstovai ESBO ODIHR Misijos ekspertus informavo, kad teisės aktų nuostatos, leidžiančios dalyviams tarp savęs susitarti dėl diskusijos partnerio, atėmė iš jų galimybę debatuose susiremti su didesnėmis partijomis. Po Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimo, visiems rinkimuose pagal daugumos atstovavimo sistemą dalyvavusiems kandidatams buvo suteikta po 3 min. nemokamo radijo stoties „LRT Klasika“ eterio, dėl to iš viso transliuota 10 laidų, kurių kiekviena truko po 4,5 val.⁵⁰ Privačios žiniasklaidos organizuoti debatai ir informacija apie kampanijas nacionaliniuose ir regioniniuose laikraščiuose prie rinkėjų informuotumo.

XII. TAUTINIŲ MAŽUMŲ DALYVAVIMAS

2011 m. surašymo duomenimis, tautinės mažumos sudarė apie 15 proc. Lietuvos gyventojų. Lenkai (6,6 proc.) sudarė didžiausią mažumų grupę. Rusai sudarė 5,8 proc., o baltarusiai – 1,2 proc.) ir kitos mažiau skaitlingos mažumų grupės.⁵¹

Mažumų atstovai naudojami Konstitucinėmis teisėmis, įskaitant teisę puoselėti savo kalbą, kultūrą ir papročius. Lietuva taip pat yra 1994 m. Europos Tarybos Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos dalyvė. Teisinė bazė numato lygias tautinių mažumų dalyvavimo rinkimuose teises.

⁴⁹ LRT duomenimis, debatus žiūrėjo tik 2 proc. televizijos žiūrovų.

⁵⁰ 2016 m. rugsėjo 16 d. teismas iš dalies patenkino penkių kandidatų vienmandatėse apygardose skundą ir įpareigojo VRK jiems suteikti galimybę pasisakyti valstybinio transliuotojo rengiamuose debatuose.

⁵¹ Žr. [oficialius 2011 m. surašymo duomenis](#).

Leidžiama steigti politines partijas, sudarytas tautiniu pagrindu. Lietuvos lenkų rinkimų akcija – Krikščioniškų šeimų sąjunga, politinė partija „Rusų aljansas“ ir Lietuvos rusų sąjunga yra registruotos politinės partijos, atstovaujančios tautinių mažumų interesams. Dalis ESBO ODIHR Misijos ekspertų pašnekovų reiškė susirūpinimą, kad mažumų interesams iš esmės atstovauja tik minėtosios partijos, o kitų partijų pastangos pasiekti mažumų auditoriją šioms svarbiais klausimais yra minimalios.⁵²

VRK informavo ESBO ODIHR Misijos ekspertus, kad iš visų kandidatų, 164 nurodė esantys ne lietuvių tautybės. Šie kandidatai rungsi tiek vienmandatėse, tiek ir daugiamandatėje apygardoje.

Pasak kai kurių ESBO ODIHR Misijos ekspertų pašnekovų, tam tikri teisinės bazės aspektų, kurie nepadedą mažumoms būti atstovaujamos.⁵³ Pavyzdžiui, patekimo į Seimą balsų skaičiaus barjeras⁵⁴, padidintas mažiausio narių skaičiaus reikalavimas norint įregistruoti partiją ir neseniai įvestas kitų partijų kandidatų įtraukimo į rinkimų sąrašus ribojimas.⁵⁵

Suderinus su tautinių mažumų atstovais, būtų galima nustatyti specialiąsias priemones, padedančias palengvinti mažumų dalyvavimą ir atstovavimą viešajame ir politiniame gyvenime. Tai gali priemonių galėtų būti sumažintų rinkimų barjerų bei reikalavimų dėl narių skaičiaus taikymas mažumų partijoms.

Biuleteniai buvo tik lietuvių kalba.⁵⁶ Rinkėjų švietimo ir informavimo medžiaga buvo išversta ir paskelbta lenkų bei rusų kalbomis dviejuose laikraščiuose, leidžiamuose mažumų kalbomis. Tačiau tautinių mažumų atstovai ESBO ODIHR Misijos ekspertams išreiškė susirūpinimą, kad ši medžiaga bei mažumų kalbomis teikta informacija apie partijas ir kandidatus buvo mažiau išsami nei lietuvių kalba teikta medžiaga ir informacija. Be to, tokia medžiaga ir informacija buvo mažiau prieinama, įskaitant ir VRK interneto svetainėje. Vieši debatai buvo transliuojami tik lietuvių kalba, o tai sumažino kiekį informacijos, prieinamos tautinėms mažumoms priklausantiems piliečiams, ir

⁵² Tai kaip rūpestį keliantį klausimą pažymėjo ir [Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos patariamasis komitetas savo trečiosios nuomonės apie Lietuvą](#) Nr. ACFC/OP/III(2013)005 94 punkte.

⁵³ JT Rasinės diskriminacijos panaikinimo komitetas [2009 m. bendrojoje rekomendacijoje Nr. 32](#) kviečia sutarties valstybes dalyves pasitelkti specialiąsias priemones įgyvendinant ICERD 5 str. nuostatas, įskaitant „teisėkūros, vykdomąsias, administracines, biudžetines ir reguliavimo priemones visuose valstybės aparato lygmenyse <...> tokiose srityse kaip <...> su nepalankiomis sąlygomis susiduriančių grupių dalyvavimas viešajame gyvenime, tai numatant ir įgyvendinant minėtų priemonių pagrindu.“ Taip pat žr. 1990 m. ESBO Kopenhagos dokumento 31 punktą, kuriame nustatyta, kad: „Valstybės dalyvės, kai tai reikalinga, imsis specialiųjų priemonių siekiant asmenims, priklausantiems tautinėms mažumoms, užtikrinti visišką lygybę su kitais piliečiais žmogaus teisių ir pamatinių laisvių naudojimesi ir užtikrinime.“

⁵⁴ ESBO aukštojo komisaro tautinių mažumų klausimais [Lundo rekomendacijose dėl efektyvaus tautinių mažumų dalyvavimo visuomenės gyvenime](#) teigiama, kad „Mažesni balsų skaičiaus barjerai atstovavimui parlamente gali padidinti tautinių mažumų įsitraukimą į valdymą.“ Taip pat žr. 2002 m. Venecijos komisijos Gerosios rinkimų praktikos kodekso I.2.4 punktą.

⁵⁵ 2015 m. priėmus pakeitimus, kampanijos dalyvis, iškėlęs kandidatų sąrašą, į kurį įtraukti du ar daugiau kitų partijų atstovų, laikomas koalicija. Jam taikomas didesnis 7 proc. rinkimų barjeras, dėl kurio mažesnėms, taigi ir tautinių mažumų, partijoms tampa sunkiau konkuruoti. [2010 metais priimtų ESBO ODIHR ir Venecijos Komisijos Politinių partijų reglamentavimo gairių 76 punkte teigiama:](#) „Nors reikalavimai dėl mažiausios reikalingos paramos, nustatomos pagal surinktus parašus, taikymas yra pagrįstas, valstybė privalo užtikrinti, kad šių reikalavimų našta nebūtų tokia didelė, kad ribotų mažų partijų politinę veiklą ar diskriminuotų mažumoms atstovaujančias partijas.“

⁵⁶ [2006 m. sprendime](#) Konstitucinis teismas nutarė, kad mažumų kalbų naudojimas biuleteniuose prieštarauja Konstitucijos nuostatomis, nustatančioms, kad valstybinė kalba yra lietuvių kalba, ir reikalaujančioms viešojoje erdvėje naudoti tik ją.

ypatingai senjorams, kadangi jie dažniau susiduria su kalbos barjeru.⁵⁷ Pasak VRK, kampanijos dalyviai galėjo prašyti, kad debatai būtų subtitruojami, tačiau privalėjo padengti susijusias išlaidas.

Efektyviam tautinių mažumų dalyvavimui būtų galima padėti išleidus išsamias rinkėjų švietimo ir informavimo medžiagas mažumų kalbomis, ir padarius jas plačiai prieinamomis, ypatingai mažumų gyvenamose vietovėse. Būtų galima svarstyti viešosiomis lėšomis finansuoti debatų per valstybinius televizijos kanalus subtitravimą mažumų kalbomis.

Tautinėms mažumoms atstovauta apylinkių ir apygardų komisijų sudėtyse. Susidarė įspūdis, kad ESBO ODIHR Misijos ekspertų aplankytojų apylinkių komisijos nariai atspindėjo vietos gyventojų įvairovę.

XIII. PILIETINIŲ GRUPIŲ IR TARPTAUTINIAI STEBĖTOJAI

SRĮ numato tarptautinio rinkimų stebėjimo galimybę, tačiau, nepaisant ankstesnių ESBO ODIHR rekomendacijų, galimybė rinkimus stebėti piliečių grupėms konkrečiai nėra neužtikrina.⁵⁸ Nepaisant to, visiems prieinamu būdu, VRK akreditavo 99 tarptautinius stebėtojus ir apie 200 stebėtojų piliečių.⁵⁹ Įstatymas politinėms partijoms ir save išsikėlusiems kandidatams suteikia teisę paskirti iki dviejų stebėtojų kiekvienoje apylinkės komisijoje, jų akreditavimo kriterijus ir statusą palikdamas VRK nuožiūrai. Kampanijos dalyviai plačiai naudojo galimybę paskirti stebėtojus, taip pat atstovus VRK ir atitinkamose apygardų komisijose. Tai padidino rinkimų skaidrumą.

Kaip to reikalauja įsipareigojimai ESBO, įstatyme turėtų būti numatyta konkreti galimybė stebėtojams piliečiams dalyvauti visuose rinkimų proceso etapuose, ir turėtų būti aiškiai apibrėžtos visų stebėtojų teisės, pareigos bei akreditavimo kriterijai.

XIV. SKUNDAI

Skundų sistema iš esmės užtikrina savalaikį su rinkimais susijusių ginčų išsprendimą. Tačiau dalis ESBO ODIHR Misijos ekspertų pašnekovai terminus, taikytinus skundams, susijusiems su politinėmis kampanijomis ir žiniasklaida laiko esant neaiškiais. Rinkimų komisijų sprendimus aukštesniojo lygio komisijoms gali apskusti kampanijų dalyviai, jų atstovai bei stebėtojai. VRK sprendimus, išskyrus dėl galutinių rinkimų rezultatų, galima apskusti per penkias dienas Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui, kuris dėl tokių skundų sprendimą priima per dvi dienas ir yra paskutinė instancija. Prieš pirmąjį rinkimų turą buvo paduoti aštuoni skundai dėl VRK. Teismas vieną jų iš dalies patenkino ir suteikė pagal daugumos atstovavimo sistemą rinkimuose dalyvavusiems kandidatams galimybę pasisakyti valstybinio transliuotojo rengiamuose debatuose.

⁵⁷ Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos patariamasis komitetas [teminiame komentare Nr. 3 „Asmenu, priklausančių tautinėms mažumoms kalbos teisės, numatytos pagrindų konvencijoje“](#) rekomendavo, kad „Valdžios institucijos taip pat turėtų svarstyti galimybę naudoti mažumų kalbas valstybinio transliuotojo televizijos ir radijo laidose, skirtose rinkimų kampanijoms, taip pat balsavimo biuleteniuose ir kitoje rinkimų medžiagoje, skirtoje naudoti vietovėse, kuriose tradiciškai gyvena tautinės mažumos arba yra daug joms priklausančių asmenų“ (92 punktą).

⁵⁸ 1990 m. ESBO Kopenhagos dokumento 38 punktą numato, kad „Valstybės dalyvės laiko, kad tiek užsienio, tiek vietinių stebėtojų buvimas gali pagerinti rinkimų procesą valstybėse, kuriose jie vyksta“.

⁵⁹ Vienos pilietinės grupės stebėtojai dirbo visoje šalyje.

Priešingai ankstesnei ESBO ODIHR rekomendacijai, galutinius rinkimų rezultatus Konstituciniam teismui gali apskųsti tik kandidatai ir jų partijos, tačiau ne rinkėjai.⁶⁰ Skundas turi būti teikiamas per Seimą arba Prezidentą per 24 val. nuo galutinių rezultatų paskelbimo. Konstitucinis teismas turi priimti sprendimą per 120 valandų. Šis terminas 2015 m. buvo pailgintas, kaip tai numatė ankstesnė ESBO ODIHR rekomendacija. Teismo išvados pateikiamos kadenciją baigiančiam Seimui ir sudaro pagrindą pastarojo priimamam galutiniam sprendimui dėl rinkimų rezultatų pripažinimo galiojančiais. Kitaip nei to reikalauja įsipareigojimai ESBO ir tarptautinė geroji praktika, įstatymuose nenumatyta tvarka apskųsti teisminei institucijai galutinį Seimo sprendimą dėl rinkimų rezultatų pripažinimo.⁶¹

Teisės aktuose turėtų būti numatyta galimybė kompetentingame teisme nagrinėti sprendimą dėl galutinių rinkimų rezultatų.

XV. RINKIMŲ DIENA IR ĮVYKIAI PO RINKIMŲ

Vadovaudamiesi ESBO ODIHR metodologija, ESBO ODIHR Misijos ekspertai nevykdė sistemingo ir nuodugnaus rinkimų dienos procedūrų stebėjimo, tačiau rinkimų dieną lankėsi ribotame skaičiuje rinkimų apylinkėse ir stebėjo apylinkių atidarymo, balsavimo ir balsų skaičiavimo procedūras.

ESBO ODIHR Misijos ekspertų aplankytose rinkimų apylinkėse balsavimo procesas vyko tvarkingai, procedūrų dažniausiai buvo laikomasi. Skaidrumą padėjo užtikrinti didelis kandidatų ir partijų stebėtojų skaičius, tačiau kai kuriais atvejais pastebėta, kad jie kišosi į apylinkių komisijų darbą. ESBO ODIHR Misijos ekspertams stebint nedidelį skaičių balsavimo namie atvejų, šį procedūrą vyko adekvačiai ir buvo laikomasi balso slaptumo reikalavimų.

ESBO ODIHR Misijos ekspertų stebėtas balsų skaičiavimas buvo gerai organizuotas, apylinkių komisijų nariai parodė pakankamai gerai suprantantys procedūras. Elektroninis protokolo pildymo vedlys pažingsniui vedė apylinkių komisijų narius ir reikalavo, kad klaidos būtų ištaisytos prieš pereinant į kitą etapą. Pirmumo balsams skaičiuoti skirta sistema gerokai pagreitino procesą. Stebėtais balsų skaičiavimo atvejais buvo laikomasi perdėto griežtumo. Dalis biuletenių būdavo pripažinti negaliojančiais nepaisant to, kad rinkėjo valia atrodė esanti aiški.⁶² VRK apylinkių komisijų pateiktus rezultatus pradėjo skelbti maždaug vidurnaktį.

Po pirmojo rinkimų turo, VRK gavo apie 35-is skundus dėl galimų rinkimų dienos procedūrų pažeidimų, įskaitant keletą prašymų perskaičiuoti balsus bei panaikinti rezultatus. Nedideliu skaičiumi atvejų balsai buvo perskaičiuoti, tačiau gauti rezultatai nedaug skyrėsi nuo prieš tai buvusių. Pirmojo rinkimų turo rezultatus VRK patvirtino 2016 m. spalio 16 d., o antrasis turas 68-iose vienmandatėse apygardose įvyko 2016 m. spalio 23 d.

⁶⁰ 2002 m. Venecijos komisijos Gerosios rinkimų praktikos kodekso 3.3.f punkte rekomenduojama: „Visi atitinkamoje apygardoje registruoti kandidatai ir rinkėjai turi turėti skundo teisę. Gali būti nustatomas protingas mažiausias rinkėjų skaičius, reikalingas jiems norint pateikti skundus dėl rinkimų rezultatų.“

⁶¹ 1991 m. ESBO Maskvos dokumento 18 str. 4 d. nustatyta, kad „valstybės dalyvės dės pastangas nustatyti tvarką, pagal kurią teismai gali svarstyti tokias [administracines] taisykles ir sprendimus.“ 2002 m. Venecijos komisijos Gerosios rinkimų praktikos kodekso II.3.3.a punktas rekomenduoja: „Kai kuriais atvejais yra numatyta galimybė skundą paduoti parlamentui, kad šis spręstų dėl savo paties rinkimų, tačiau tai gali privesti prie politiškai motyvuotų sprendimų. Šis metodas priimtinas kaip pirma instancija šalyse, kuriose jis nuo seno nusistovėjęs, tačiau po tokio etapo turėtų būti galima kreiptis į teismą.“

⁶² ESBO ODIHR Misijos ekspertai pastebėjo, kad priimtinais žymėjimo ženklais laikyti tik kryželis ir varnelė, nors SRĮ nustato, kad biuletenis yra negaliojantis tik tuo atveju, kai neįmanoma nustatyti rinkėjo valios.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas gavo vieną skundą dėl VRK sprendimo, susijusio su rinkimų rezultatais. Jį padavęs vienmandatėje apygardoje varžėsis kandidatas skundėsi dėl galimų rinkimų tvarkos pažeidimų pirmojo turo metu. Teismas atsisakė skundą nagrinėti motyvuodamas tuo, kad skundai dėl rinkimų rezultatų jo kompetencijai.

VRK išnagrinėjo šešis skundus dėl galimų rinkimų tvarkos pažeidimų antrojo turo metu.⁶³ Nustatant rinkimų rezultatus, remdamasi Generalinės prokuratūros atlikto ikiteisminio tyrimo išvadomis, VRK panaikino vieno partijos „Tvarka ir Teisingumas“ kandidato registraciją dėl galimo rinkėjų papirkinėjimo pirmojo rinkimų turo metu.⁶⁴ Nors VRK, būdama įgaliota panaikinti kandidatų registraciją dėl šiurkščių įstatymo pažeidimų, veikė savo kompetencijos ribose, teisinė bazė nenumato, koku būdu VRK turėtų nustatyti šių pažeidimų, įskaitant rinkėjų papirkinėjimą, buvimo faktą. Pašalintasis kandidatas apskundė šį VRK sprendimą bei sprendimą dėl galutinių rinkimų rezultatų Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui, kuris ir šį skundą nagrinėti atsisakė vėlgi motyvuodamas kompetencijos nebuvimu. Tai susilpnina teisę į veiksmingą administracinių sprendimų apskundimo priemonę.⁶⁵

Galutinius rinkimų rezultatus VRK patvirtino 2016 m. spalio 30 d., nepraleidusi teisės aktuose nustatyto termino. Paskelbusi atvirus rinkimų duomenis savo interneto svetainėje, VRK prisidėjo prie skaidrumo didinimo. Naujai išrinktiems Seimo nariams mandatai suteikti 2016 m. lapkričio 3 d. Į Konstitucinį teismą su paklausimais dėl galutinių rinkimų rezultatų kreiptasi nebuvo.

XVI. REKOMENDACIJOS

Čia ir įvairiose ataskaitos dalyse pateiktų rekomendacijų tikslas – os, esančios įvairiose dokumento vietose, yra teikiamos, siekiant dar labiau pagerinti rinkimų organizavimą Lietuvoje ir norit paremti pastangas jį visiškai suderinti su įsipareigojimais ESBO, o taip pat ir su kitais tarptautiniais įsipareigojimais ir standartais demokratiškų rinkimų srityje. Šios rekomendacijos yra neatsiejamos nuo tų ankstesnių ESBO ODIHR rekomendacijų, kurios dar nėra įgyvendintos. ESBO ODIHR yra pasiruošęs padėti Lietuvos institucijoms tęsti rinkimų proceso tobulinimą ir įgyvendinti šioje bei ankstesnėse ataskaitose pateiktas rekomendacijas.⁶⁶

A. ESMINĖS REKOMENDACIJOS

1. Teisinę bazę reikėtų peržiūrėti, siekiant įgyvendinti tiek ankstesnes, tiek ir čia pateikiamas ESBO ODIHR rekomendacijas, pašalinti šiuo metu esančias spragas ir neaiškumus. Šių reformų reikėtų imtis likus pakankamai laiko iki kitų rinkimų, po atvirų konsultacijų su visais suinteresuotais asmenimis.
2. Siekiant apsaugoti saviraiškos laisvę ir užtikrinti žurnalistikos kokybę, taisyklės, reglamentuojančios žiniasklaidos veiklą kampanijų metu turėtų būti peržiūrėtos, aiškiai atskiriant mokamą politinę reklamą nuo kitų kampanijos nušvietimo formų.

⁶³ Iš jų tik du buvo patenkinti. Vienu atveju atšauktas stebėtojo pažymėjimo panaikinimas, o kitu – apygardos komisijos nariui pritaikyta drausminė priemonė.

⁶⁴ Registracijos panaikinimo metu, teismas nebuvo priėmęs sprendimo, pripažįstančio šio kandidato kaltę.

⁶⁵ 1990 m. priimto ESBO Kopenhagos dokumento 5 p. 10 d. nustato, kad „visiems bus prieinama veiksminga priemonė apskusti administraciniams sprendimams, taip užtikrinant pagarbą pamatinėms teisėms ir teisinės sistemos sąžiningumą.“ Taip pat žr. 1991 m. priimto ESBO Maskvos dokumento 18 p. 4 d.

⁶⁶ 1999 m. Stambulo dokumento 25 punkte, ESBO valstybės dalyvės įsipareigojo „operatyviai imtis veiksmų atsižvelgti į ODIHR pateiktą rinkimų įvertinimą ir rekomendacijas“.

3. Teisės būti renkamam ribojimai dvigubą pilietybę turintiems asmenims, turintiems dvigubą pilietybę turėtų būti panaikinti. Būtų galima svarstyti galimybę peržiūrėti informacijos apie išnykusio ar panaikinto teistumo įtraukimo į rinkėjų informavimo medžiagą tikslingumą ir būdą.
4. Būtų galima svarstyti įstatymo pakeitimo galimybę, siekiant sukurti proporcingas, veiksmingas ir atgrasančias bausmes už kampanijų finansavimo nuostatų pažeidimus visiems rinkimų kampanijos dalyviams.
5. Suderinus su tautinių mažumų atstovais, būtų galima nustatyti specialiąsias priemones, padedančias palengvinti mažumų dalyvavimą ir atstovavimą viešajame ir politiniame gyvenime. Tai gali priemonių galėtų būti sumažintų rinkimų barjerų bei reikalavimų dėl narių skaičiaus taikymas mažumų partijoms.
6. Kaip to reikalauja įsipareigojimai ESBO, įstatyme turėtų būti numatyta konkreti galimybė stebėtojams piliečiams dalyvauti visuose rinkimų proceso etapuose, ir turėtų būti aiškiai apibrėžtos visų stebėtojų teisės, pareigos bei akreditavimo kriterijai.

B. KITOS REKOMENDACIJOS

7. VRK turėtų dar labiau sustiprinti pastangas prieinamos ir visapusiškos informacijos apie rinkimus teikimo bei visų rinkėjų grupių informavimo srityse, ypatingą dėmesį skiriant asmenims su negalia ir tautinėms mažumoms.
8. Rinkimus organizuojančios institucijos turėtų toliau dėti pastangas ir siekti palengvinti balsavimą asmenims su negalia, išsamiai jas derindamos su neįgaliųjų organizacijomis, o visos savivaldybių institucijos turėtų įgyvendinti esamus reikalavimus dėl balsavimo patalpų prieinamumo užtikrinimo.
9. Siekiant dar labiau padidinti skaidrumą, būtų galima svarstyti suteikti visuomenei galimybę susipažinti su rinkėjų sąrašais, užtikrinant asmens duomenų apsaugą.
10. Siekiant didesnio skaidrumo ir visuomenės pasitikėjimo rinkimuose naudojamomis informacinių technologijų sistemomis, valdžios įstaigos galėtų viešai ir išsamiai jas išbandyti prieš kiekvienus rinkimus bei paskelbti susijusią dokumentaciją.
11. Visą gyvenimą galiojantis draudimas naudotis kandidatūros kėlimo teise asmenims, kurie buvo pašalinti iš užimamų pareigų apkaltos proceso tvarka turėtų būti panaikintas, siekiant įgyvendinti atitinkamą EŽTT sprendimą.
12. Reikalaujamas kandidatavimą remiančių rinkėjų parašų skaičius galėtų būti sumažintas iki ne daugiau kaip 1 proc. rinkėjų skaičiaus atitinkamoje apygardoje.
13. Kandidatų registraciją reglamentuojančias nuostatas būtų galima peržiūrėti, siekiant patikslinti terminus pareiškinų dokumentų pateikimui ir tikrinimui, bei suteikti kandidatams realią galimybę ištaisyti klaidas, aptiktas prieš prasidedant dokumentų tikrinimo procedūrai arba jos metu.
14. Politines partijas būtų galima skatinti plėtoti lyčių lygybę, didinti kandidačių moterų matomumą rinkimų kampanijų metu ir įtraukti lyčių problematiką į savo rinkimų programas.

Būtų galima svarstyti galimybę taikyti laikinąją priemonę – partijų sąrašams taikyti reikalavimą dėl kandidatų lyties.

15. Būtų galima svarstyti galimybę kampanijų finansavimo kontekste tiksliau apibrėžti terminą „trečiosios šalys“ ir pritaikyti šioms grupėms reikalavimus, pvz. dėl aukų, išlaidų ribų bei atskaitų teikimo.
16. Siekiant visiškai užtikrinti saviraiškos laisvę, teisės aktų nuostatos, numatančios baudžiamąją atsakomybę už šmeižtą turėtų būti panaikintos.
17. Turėtų būti nustatyti aiškūs VRK ir kitų žiniasklaidos priežiūros ir savireguliacijos institucijų vaidmenys rinkimų kampanijų metu.
18. Efektyviam tautinių mažumų dalyvavimui būtų galima padėti išleidus išsamias rinkėjų švietimo ir informavimo medžiagas mažumų kalbomis, ir padarius jas plačiai prieinamomis, ypatingai mažumų gyvenamose vietovėse. Būtų galima svarstyti viešosiomis lėšomis finansuoti debatų per valstybinius televizijos kanalus subtitravimą mažumų kalbomis.
19. Teisės aktuose turėtų būti numatyta galimybė kompetentingame teisme nagrinėti sprendimą dėl galutinių rinkimų rezultatų.

PRIEDAS: GALUTINIAI REZULTATAI

Daugiamandatėje apygardoje paduoti balsai

Rinkimų teisę turinčių asmenų skaičius	2 514 657	
Iš viso paduota balsų (aktyvumas)	1 273 427	50,6 %
iš jų		
galiojančių biuletenių	1 220 958	95,8 %
negaliojančių biuletenių	52 469	4,1 %
iš anksto balsavusiųjų	166 103	13,0 %

Mandatų paskirstymas

Politinė partija ar koalicija	Gautų balsų skaičius	Procentas	Gautų mandatų skaičius		
			Daugiamandatėje apygardoje	Vien mandatėse	Iš viso
Tėvynės sąjunga-Lietuvos krikščionys demokratai	276 275	21,7	20	11	31
Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga	274 108	21,5	19	35	54
Lietuvos socialdemokratų partija	183 597	14,4	13	4	17
Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdis	115 361	9,1	8	6	14
Antikorupcinė N. Puteikio ir K. Krivicko koalicija	77 114	6,1	-	-	-
Lietuvos lenkų rinkimų akcija-Krikščioniškų šeimų sąjunga	69 810	5,5	5	3	8
Partija Tvarka ir teisingumas	67 817	5,3	5	3	8
Darbo partija	59 620	4,7	-	2	2
Lietuvos laisvės sąjunga (liberalai)	27 274	2,1	-	-	-
Lietuvos žaliųjų partija	24 727	1,9	-	1	1
Politinė partija „Lietuvos sąrašas“	21 966	1,7	-	1	1
Lietuvos liaudies partija	12 851	1,0	-	-	-
S. Buškevičiaus ir Tautininkų koalicija „Prieš korupciją ir skurdą“	6 867	0,5	-	-	-
Politinė partija „Lietuvos sąrašas“	3 498	0,3	-	-	-
Lietuvos centro partija	-	-	-	1	1
Kandidatai, išsikėlę patys	-	-	-	4	4

Šaltiniai:

<http://www.vrk.lt/2016-seimo/rezultatai>;

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/7a7645b39ea611e68987e8320e9a5185>.

APIE ESBO ODIHR

Demokratiškosios institucijų ir žmogaus teisių biuras (ESBO ODIHR) – pagrindinė ESBO institucija, teikianti paramą valstybėms dalyvėms „siekdama užtikrinti, kad būtų visiškai gerbiamos žmogaus teisės ir pamatinės laisvės, laikomasi įstatymų viršenybės, skatinama demokratijos principų plėtra bei (...) kuriamos, stiprinamos ir saugomos demokratinės institucijos, o visuomenėje skatinama tolerancija“ (1992 m. Helsinkio dokumentas). Tai – vadinamoji ESBO žmogiškoji dimensija.

Varšuvoje (Lenkija) veikiantis ESBO ODIHR, pradžioje vadintas Laisvų rinkimų biuru, buvo įsteigtas 1990 m. Paryžiuje vykusio viršūnių susitikimo metu ir pradėjo veiklą 1991 m. gegužės mėnesį. Po metų biuro pavadinimas buvo pakeistas, kad atspindėtų jam priskirtus platesnius įgaliojimus, susijusius su žmogaus teisėmis ir demokratizacijos procesu. Šiuo metu biure dirba daugiau nei 130 žmonių.

ESBO ODIHR - pagrindinė Europoje vykstančius **rinkimus stebinti** institucija. Kasmet ji koordinuoja ir organizuoja tūkstančių stebėtojų darbą, taip siekdama įvertinti, ar ESBO regione organizuojami rinkimai atitinka įsipareigojimus ESBO, kitus tarptautinius įsipareigojimus ir standartus demokratiškų rinkimų srityje, bei nacionalinius teisės aktus. Unikali biuro metodologija leidžia nuodugniai išnagrinėti visą rinkimų procesą. Vykdydamas pagalbą teikti skirtus projektus ESBO ODIHR padeda valstybėms dalyvėms gerinti rinkimų sistemas.

Demokratizacijos proceso srityje biuras vykdo su įstatymų viršenybės, pagalbos įstatymų leidėjui, demokratiško valstybės valdymo, migracijos ir judėjimo laisvės bei lyčių lygybės temomis susijusią veiklą. Kasmet, siekdamas plėtoti demokratiško valdymo struktūras, ESBO ODIHR įgyvendina tikslinės pagalbos programas.

ESBO ODIHR padeda valstybėms dalyvėms vykdyti su **žmogaus teisių** ir pamatinių laisvių stiprinimu bei apsauga susijusias pareigas, kylančias iš prisiimtų įsipareigojimų ESBO žmogiškosios dimensijos srityje. Šių tikslų biuras pasiekia veikdamas kartu su įvairiais partneriais, siekiant vystyti bendradarbiavimą su jais, gerinti jų gebėjimus ir teikti jiems ekspertinę pagalbą tokiose tematinėse srityse kaip žmogaus teisės kovoje su terorizmu, nuo prekybos žmonėmis nukentėjusių asmenų žmogaus teisių apsaugos stiprinimas, švietimas ir mokymai žmogaus teisių srityje, žmogaus teisių padėties stebėjimas ir ataskaitų rengimas bei moterų žmogaus teisės ir apsauga.

Tolerancijos ir nediskriminavimo srityse ESBO ODIHR teikia valstybėms dalyvėms pagalbą stiprinant jų atsaką į neapykantos nusikaltimus ir į rasizmo, ksenofobijos, antisemitizmo ir kitokių netolerancijos rūšių apraiškas. ESBO ODIHR su tolerancija ir nediskriminavimu susijusi veikla yra sutelkta į darbą su teisėkūros institucijomis, teisėsaugos pareigūnų mokymą, atsako į neapykantos paskatintus nusikaltimus ir incidentus stebėjimą, ataskaitų apie jį rengimą bei jo poveikio aptarimą, o taip pat toleranciją, pagarbą ir savitarpio supratimą skatinančią šviečiamąją veiklą.

ESBO ODIHR teikia konsultacijas valstybėms dalyvėms dėl politikos, susijusios su **romais ir sinčiais**. Biuras skatina romų ir sinčių bendruomenių gebėjimų ugdymą ir tarpusavio ryšių plėtojimą, skatina jų atstovų dalyvavimą politiką formuojančių įstaigų veikloje.

Visas veiklas ESBO ODIHR vykdo jas glaudžiai koordinuodamas ir bendradarbiaudamas su ESBO valstybėmis dalyvėmis, ESBO institucijomis ir Misijomis bei kitomis tarptautinėmis organizacijomis.

Daugiau informacijos galite rasti ODIHR interneto svetainėje (www.osce.org/odihr).